

Florin Dumitrescu

BÂLCIUL UNIVERSITĂȚII

DESCOPERIND
SPIRITUL TÂRGOVEȚ
ÎN BUCUREȘTIUL POSTSOCIALIST

Societatea de Antropologie
Socială și Culturală

Florin Dumitrescu

Bâlciul Universității

Descoperind spiritul târgoveț
în Bucureștiul postsocialist

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Societatea de Antropologie
Socială și Culturală

DTP: Radu Dobreci

© Humanitas, 2013, pentru prezenta ediție digitală

© SASC – Societatea de Antropologie Socială și Culturală, 2013

ISBN 978-973-50-4262-2 (pdf)

Editura Humanitas

Piața Presei Libere 1, 013701 București, România

tel. 021 408 83 50, fax 021 408 83 51

www.humanitas.ro

Societatea de Antropologie Socială și Culturală

contact@antropo.ro

www.antropo.ro

CUPRINS

Introducere / 9

Împrejmuint târgul / 13

Înapoi în piață / 17

Loc de pomenire / 21

Topografia memoriei / 31

Piața ingeniozității / 43

Revoluția frivolă. Subversiune și spirit carnavalesc
în mărtişorul „universitar“ / 51

Golan – Golania – Golaniada / 57

Folkiştii. Paţurcă / 63

Rockerii / 70

Purtătorii de ie / 74

Bişniţarii şi alţi comercianţi / 77

Un haos năzuind spre cosmos / 91

Luptă şi distracţie / 102

Bibliografie / 105

„Viața mea de atunci era – ca și acum
– un amestec de emoție și umor.“

Clara Vodă

INTRODUCERE

S-a discutat mult despre manifestația-maraton din primăvara lui 1990, din Piața Universității. Transformarea unui simplu miting într-o demonstrație prelungită în timp și amplificată în spațiu a transmis o undă de șoc în întreaga societate românească. I s-a spus *fenomenul* Piața Universității¹ și i s-au analizat îndelung cauzele și implicațiile politico-ideologice, în contextul epocii (decomunizare, democratizare, „tranziție” spre multipartitism și capitalism, revizionism „neo” și „criptocomunist” etc.). S-a insistat mult pe ulterioarele violențe din 13–15 iunie și pe consecințele acestora în plan politic.

În lucrarea de față, mi-am îndreptat atenția asupra Pieței Universității ca fenomen integral, de experiență umană directă, cu diversele ei dimensiuni: sacră/religioasă, mondenă, ludică/hedonică, economică etc. Cea politică nu a fost omisă, ci doar amintită sumar, în raport cu celelalte. Aceas-

1. Prin termenul *fenomen*, jurnaliștii și comentatorii au intenționat să conoteze caracterul complex și ieșit din comun al manifestației din Piața Universității (București, aprilie–iunie 1990). „Fenomenul Piața Universității” este, de altfel, titlul articolului Ruxandrei Cesereanu din *Revista 22* apărut în 12 mai 2003; și se pare că a fost o formulă introdusă de Marian Munteanu, liderul Ligii Studenților, după cum notează Romulus Cristea, „Studenții și Piața Universității” în *România Liberă*, 10 mai 2006. Ca referințe, am folosit cu precădere aceste două articole (versiunile online, v. Bibliografie), fiind cele mai apropiate de viziunea târgovețească, de „fiesta” și „spectacol” (la Cesereanu) și de latura studențesc-frondistă (la Cristea) ale manifestării.

tă despicare analitică a *totalității unui fapt social*² este de parte de a avea rigoarea unei incizii. Tocmai pentru a reda legăturile dintre variile componente și integrarea lor într-un ansamblu, am optat pentru o panoramare lină, reportericească, cu eventuale reveniri și trimeri între capitole.

Am privit *fenomenul* Piața Universității ca pe un *târg*, în sensul cât mai amplu al termenului: praznic de pomenire (a „eroilor-martiri”), forum de dezbateri civice, bazar, chermesă, carnaval, iarmaroc... Poate că noțiunea cea mai potrivită pentru a sintetiza toate sensurile dorite este grecescul *agora*, care semnifică deopotrivă spațiu de dezbateri publice și piață agroalimentară³. Am folosit termenul *piață/târg*, aglutinând două cuvinte românești bogat polisemice fiecare. În titlu, am preferat termenul mai pitoresc de *bâlci*, pentru a-mi etala mai bine viziunea.

Rememorând mirarea pe care am trăit-o în mai 1990 în Piața Universității față cu mondenitatea – chiar frivolitatea – manifestației, am presupus că mai important decât caracterul militant al „Pieței” s-a dovedit *spiritul târgoveț* al acesteia: faptul că bucureștenii, mai mult decât să combată regimul „neocomunist” etc., simțeau nevoia (poate nu deplin conștientizată) de a redescoperi urbanitatea „normală”, de a socializa și – pe șleau spus – de a se distra împreună.

Caracterul spontan al încropirii „Pieței”, aspectul de naturalețe al evenimentelor iscate în perimetrul său, întreaga cultură urbană pe care a generat-o într-un timp relativ scurt, cu o condensare incredibilă de ingeniozitate și forță performativă, m-au determinat să văd în acest *happening* extins un

2. Lucrarea de față a avut, în bună parte, ambiția de a demonstra că manifestația-maraton din 1990 constituie un *fapt social total* (cf. Mauss 1997, *apud* Mihăilescu 2009: 119-120). Într-adevăr, „Piața” a implicat o interdependență a fenomenelor sociale de natură diversă (politică, religioasă, economică, hedonică etc.), dar faptul că ele nu au avut ocazia (timpul necesar, pesemne) să realizeze o fuziune durabilă, „instituționalizată”, precum și caracterul fluctuant al comunității din „Piață” m-au făcut să mă răzgândesc de la ideea inițială. Pentru a exprima totuși convergența faptelor sociale din „Piață” într-un *ansamblu simbolic* (cf. Camille Tarot, *apud* Mihăilescu 2009: 120-121), am decis să le prezint ca *totalitate a unui fapt social complex* (*ibidem*).

3. Cf. art. „Aristotle on an Affluent Society” (Polanyi, 1987: 191).

protobâlci, o redescoperire/reconstruire colectivă a *sărbătorescului*, fără intervenția vreunei autorități tutelare, în condiții istorice de resetare instituțională, de cvasivid legislativ și decizional. Un fel de mamă a piețelor (sau tată al târgurilor).

Mi-am propus atunci o călătorie în timp înspre Piața Universității din 1990, o călătorie prin memoria unora dintre foștii participanți la evenimentele de la acea vreme. Am pornit ca spre un Trobriand⁴ postsocialist în care unii dintre noi au trăit, fără să-și dea seama, o experiență fondatoare. Mă așteptam să găsesc răspuns la întrebarea: cum ia naștere un târg? cum apare o piață? cum se instituie un iarmaroc?

Nu am descoperit un mecanism generator de piețe/târguri, dar am surprins, fie și cu intermitențe, filonul a ceea ce am numit *spirit târgoveț*.

Ipoteză dezmințită? În bună parte, da. Multe dintre epifenomenele „Pieței” s-au dovedit a avea rădăcini mai vechi în arealul Pieței Universității. Altele s-au arătat a fi dezvoltări ale unor fenomene în curs, la scară socială mai mare. *Bâlcii Universității* nu a apărut printr-o germinare spontană. A fost mai degrabă înflorirea unor muguri latenți. După un timp, muguri similari aveau să înflorească la Taksim, la Tahrir sau din nou în Piața Universității...

Sunt conștient că punctul delicat al demonstrației mele este asocierea dintre protest și mondenitate, dintre spiritul militant și spiritul carnavalesc/târgoveț; cum s-ar zice, șarjând nota, dintre război și pace. Sunt conștient că manifestația-maraton din 1990 nu va fi ușor acceptată astăzi, după un sfert de secol, în chip de *bâlci*. În ultimii ani, comemorarea evenimentelor din 1990, cu accent aproape exclusiv pe cele din 13-15 iunie, a devenit un prilej ca anumite tabere

4. Arhipelag din Papua Noua Guinee, devenit punct de atracție pentru antropologii din secolul trecut datorită culturii locale, total diferită de cea occidentală. Schimbările din cadrul circuitului *Kula*, care angajează întreaga societate, dispersată pe optsprezece insule, sunt privite ca o formă primitivă de tranzacție, în cadrul unui ceremonial festiv complex. În urma scrierilor lui Bronisław Malinowski (mai ales *Argonauts of the Western Pacific*, Londra, 1922), Trobriand ajunge să semnifice utopia redescoperirii unui paradis pierdut, adăpostind comori ale cunoașterii despre societatea umană.

politice să se acuze reciproc de aducerea minerilor la București. Fie măcar și pentru a contracara această *mineriadă a propagandei împotriva memoriei*, consider că o atare lucrare, cu toate riscurile ei de interpretare, merita scrisă. Mă bizui pe mărturiile unora dintre participanții de atunci:

... atâtea bancuri și miștouri... a fost o haioșenie acolo!... (Clara Vodă)

... un sentiment... de libertate și exuberanță... era foarte distractiv (Sorin Cucera)

... o plăcere... un orgasm perpetuu! (Mircea Ordean)

Lucrarea de față își caută locul în primul rând în sfera *memoriei sociale*, propunându-și să aducă lumină asupra perioadei de început a postsocialismului din România. Strădaniile în domeniul *antropologiei urbane*, cu focus pe studiul *piețelor/târgurilor*, se conectează cu studiile mele doctorale dedicate culturii de consum din România postsocialistă, pe care le întreprind la SNSPA sub conducerea profesorului Vintilă Mihăilescu. De îndrumarea domnului profesor m-am bucurat și în conceperea lucrării de față, care îi datorează mult și atenției priviri a lectorului Bogdan Iancu. Cu această ocazie, le mulțumesc amândurora. Mulțumiri speciale merită și domnul Mircea Ordean, care, cedându-mi dreptul de a ilustra textul cu fotografiile-document realizate de domnia sa în timpul Golaniadei, devine practic coautorul acestui *ebook*.

ÎMPREJMUIND TÂRGUL

Târgurile, ca manifestări populare cu destinație comercială și/sau festivă, sunt cunoscute pentru caracterul lor proteic, fluid, anomal, cvasianarhic. A privi *piața/târgul* exclusiv ca spațiu de derulare a unor activități comerciale constituie un decupaj necesar, din perspectivă economică sau consumistică, dar nu singurul posibil.

Dimensiunile vieții sociale, care o însoțesc pe cea de achiziționare pură și simplă, sunt variate, nuanțate și pot fi decelate în viața de zi cu zi, într-o simplă vizită la supermarket, la mall, la prăvălia de cartier (minimarketul de la partea blocului) sau într-o raită la piață. Divertisment, hedonism, relaționare umană, plăcerea (re)întâlnirii, jocul de roluri... Este ceea ce Michèle De La Pradelle definește drept *sociabilitate* și o plasează în cadrul conceptului de *teatru urban*⁵. Pe urmele lui Karl Polanyi, care privea economicul ca *embedded* în social⁶, De la Pradelle privește târgul ca un ritual complex implicând o comunitate, căreia îi conferă coeziune

5. În original, *mise en scène* (De La Pradelle, 1997: 40 *et infra*). Pentru echivalentul românesc, am calchiat sintagma *théâtre urbain* propusă de Anne Raulain pentru o serie de fenomene incluzând și *marché*-urile lui De La Pradelle (Raulain, 2007: 151-165). În ce privește noțiunea de sociabilitate (*sociabilité*), De La Pradelle o preia de la Georg Simmel (De La Pradelle, 1997: 42).

6. Ca întreaga școală substantivistă (cf. Mihăilescu, 2009: 164; Polanyi și Arensberg, 1957 și Polanyi, 1968; ediția consultată de mine: Karl Polanyi, *Economie primitive, arcaice e moderne*, trad. de George Dalton, Einaudi, Torino, 1968, pp. 140-143).

socială și ancoraj identitar. Cele două *market*-uri săptămânale din Provența pe care le monografiază autoarea sunt, pentru participanți, prilejuri de egalizare socială, de nivelare a diferențelor de clasă, de democratizare primordială, integratoare (De La Pradelle, 1996 și 1997).

Pornind de la observațiile antropologei franceze, se poate spune că, prin anularea/resetarea schemei claselor sociale, prin jocul de roluri la care consimt unanim participanții în ambientul deschis al *teatrului urban*, prin ipostazierea belșugului și invocarea materialității, legate de pământ și de roadele sale, târgul săptămânal contemporan transmite și continuă spiritul sărbătorilor de tip carnavalesc (saturnalii, lăsatul secului) din vechime. Ceva din acel *spirit carnavalesc* sau *spirit al râsului* (Bahtin, 1974: 41 *et passim*), definit de Mihail Bah-tin ca o viziune materialistă „a poporului” dintotdeauna, se regăsește, inevitabil diluat și supus convențiilor burgheze în piețe săptămânale precum cele de la Carpentras, în Provența, și poate fi detectat în diverse piețe agroalimentare cotidiene din București, precum Oborul, Piața de Flori etc.

Michèle De La Pradelle pune umanitatea și caracterul deschis ale *piețelor/târgurilor* tradiționale în opoziție cu uniformitatea și răceala super- și hipermarketurilor. La piață (în târg), te afli în contact cu lumea (în toate sensurile, concentrice posibile, ale termenului); la supermarket, te simți singur în fața rafturilor, izolat și condus către introversie (De La Pradelle, 1997: 40-44).

Observațiile făcute în Franța anilor '90 sunt, fără îndoială, valabile și în România de azi. Cu toate acestea, cercetarea pe care o întreprind în domeniul antropologiei consumului conduce la ideea că super- și hipermarketurile contemporane preiau tot mai mult din registrul de reprezentări și practici târgoveț-carnavalesci (diluându-le, standardizându-le și inevitabil lipsindu-le de impactul original... dar perpetuând într-o bună măsură *spiritul târgoveț*, într-o epocă a uniformizării globale și a industrializării). Mai mult, îmi propun să arăt (în teza de doctorat aflată în lucru) că raftul de supermarket este capătul/interfața unui întreg flux/complex cultural care, înglobând forme de *branding*, publicitate, *sampling*, *merchandising* etc., formează astăzi, în era hiperconsumis-

mului, un imens *bâlcă multimedia* – difuz, extins și cotidian – care se prelungește dinspre locul de vânzare către restul orașului și de acolo către căminul fiecăruia dintre noi (prin intermediul televiziunii, al internetului și al celorlalte *media*).

Michèle De La Pradelle tratează funcția holistic-socială a târgului, pornind de la viziunea lui Karl Polanyi, care înglobează și relaționează economicul cu alte componente ale vieții sociale. Viziunea lui Polanyi față de economiile arhaice și primitive îl relevă ca pe un continuator al liniei lui Mauss și Malinowski, cei care plasează originea relațiilor economice în cadrul unor ceremonii angajând comunități întregi și constituindu-se ca *facte sociale totale* (Hann și Hart, 2011: 69-73).

Este târgul tradițional (cel din *illegit tempore*, servind ca model exemplar pentru târgurile „restituite” de la MJR) continuatorul unor sărbători complexe, de tip saturnalic sau carnavalesc, moștenitoare, la rândul lor, ale unor manifestări *totale* de tip *Kula*⁷? Putem spune, oare, mai departe, că acest concept (teoretic) de târg tradițional ni se transmite azi sub forma piețelor agroalimentare, ba chiar sub forma, mult alterată consumistic, a mallurilor și hipermarketurilor? Iată un șir de ipoteze greu de demonstrat, dar care merită atenție.

Ce jalonează tradiția unui târg? Făcând abstracție de contextul urbanistic (așa-zisul *vad*, determinat de vecinătăți și fluxuri de transport), poate fi reperat un anume *continuum* de practici, relaționări și fapte sociale, fie ele ciclice, fie reproduse aleatoriu, care să consacre un loc ca *pieță/târg*?

În studiul său monografic dedicat unei piețe budapestane, Judit Bodnár surprinde mai multe niveluri de manifestare ale pieței, în funcție de ritmurile impuse de prezența și activitatea oamenilor aflați în ea (Bodnár, 2004: 194-205). Există un nivel superficial, al trecătorilor grăbiți, care schimbă mijloacele de transport, oprindu-se doar sporadic la cumpărături, dar care cadentează cotidian viața pieței cu prezența lor. Există niveluri ulterioare, din ce în ce mai inerțiale. Specifice Pieței Moscova (din Budapesta) sunt muncitorii necalificați în căutare de slujbă, precum și angajatorii care,

7. Despre circuitul *Kula*, v. nota 4.

complementar, vin în același loc, ca să caute mână de lucru. Relația lor cu Piața Moscova, deși minimă, se bazează pe o tradiție a pieței, pe un renume dobândit de aceasta într-un interval mai lung de timp. Negustorii ambulanți au apariții sezonale și/sau legate de anumite evenimente de o mai mare sau mai mică importanță. Negustorii ficși, cu dughene, cu prăvălii sau chiar activând în stabilimente istorice, marchează cu o pregnanță diferită piața. Există negustori sau precupeți în vârstă, a căror memorie vizează piața într-o panoramă temporală mai amplă. Ei sunt capabili să traseze un anumit profil al pieței, să-i atribuie un caracter anume.

Pornind de la observațiile lui Judit Bodnár, putem spune că piața poate fi definită, la un moment dat (pe o axă sincronică), de suprapunerea tuturor acestor straturi, având ca rezultat anumite interacțiuni sociale, și, pe termen lung (pe o corespunzătoare axă diacronică) memoria transmisă la diverse intervale de timp a acestora, formând un peisaj specific.

Spiritul târgoveț, prezent ca un fluid în toate dimensiunile sociale ale unui târg și perpetuat ca un *continuum* de-a lungul timpului, poate fi suprapus conceptelor de *sociabilitate* (în De La Pradelle), *spirit carnavalesc* (în Bahtin) și *spirit comercial* (în Bodnár). Acest *spirit*, prezent sub „multiple manifestări” (Bodnár, 2004: 193), poate da seama de o anumită tradiție târgoveț-carnavalescă (pe care o resimțim, o evocăm și, uneori, o corealizăm, mai mult sau mai puțin conștient).

S-ar putea concepe, oare, un experiment social în stare să reveleze prezența aceluși *spirit târgoveț* care unește teoretic aspectele mai sus pomenite? O manifestare târgoveț-carnavalescă generată spontan, de jos în sus, de către membrii unei comunități, pe cât posibil fără tutela și intervenția autorităților? Un târg ideal, germinat în abstracția oricărui context, un fel de *grad zero al pieței/târgului*, ar putea fi, dacă nu produs, măcar aproximat?

ÎN APOI ÎN PIAȚĂ

În aprilie-mai 1990, am participat la demonstrația-maraton din Piața Universității și am văzut (fără să conștientizez pe atunci) manifestări incipiente ale unor fapte sociale care pot fi numite agora, forum de dezbateri, chermesă, praznic, parastas, carnaval și (nu cu mai puțin temei) târg sau iarmaroc... Istoriceste, momentul poate fi considerat ca unul de resetare socială. Comandamentele mișcărilor de protest din acea vreme erau schimbarea orânduirii, transformarea societății, definitivarea procesului de revoluție (început în Decembrie 1989).

În lucrările publicate până acum, referirile la Golaniadă vizează îndeosebi însemnătatea politică a manifestărilor de atunci/acolo. Aspectele pe care le urmăresc au fost de obicei consemnate ca marginale, pitorești, „de culoare”:

Verva devine spectaculoasă și hibridă, într-o etalare a unor forme variate de comuniune: de la fondul *Odei Bucuriei* la intonarea refrenului din *Imnul golanilor*... Fenomenul Piața Universității se cuvine înțeles și ca o „frondă jubilativă” desfășurată într-un spațiu interetnic și intersocial, chiar dacă cercul exterior al zonei libere de neocomunism a fost vizibil populat de lume interlopă, intenționat tolerată de forțele de ordine. (Cesereanu, 2003)

... dacă nu în cheie răuvoitoare, în presa afiliată puterii:

În aerul și așa încins te trăsnește un miros de țuică de drojdie. Se bea din sticla de jumătate trecută de la unul la altul. Se huiđuie,

se scandează aceleași lozinci pe care din jenă nu le mai reproducem... (Ciobanu, 1990)

Am sondat, ca într-un fel de arheologie a trăirilor, memoria unor participanți la Golaniadă. Am cercetat anume aspectele sale de bălci, de carnaval improvizat, spontan; de „fiesta“ (Cesereanu, 2003). Am pornit de la propriile impresii, de la decupajul evenimential trăit de mine personal în cadrul grupului meu de prieteni.

Astfel, mi-am stabilit reperele pentru o serie de interviuri cu alți participanți la Golaniadă. Majoritatea sunt foști „golani“ și au amintirile impregnate de un curcubeu de impresii, de la entuziasm la decepție.

Interviurile, derulate în primăvara lui 2013, au semănat cu o anamneză. Încărcătura emoțională a mărturisirilor, greu de surprins și de raportat, a contribuit la conturarea unei impresii generale pe care încerc să o redau în cele ce urmează.

Cu o singură excepție, toți intervievații aveau în jur de douăzeci de ani în 1990 și erau studenți sau absolvenți de liceu încadrați (deci oficial muncitori), care se pregăteau de admiterea la facultate, după un prim eșec: Dana Fodor și Sorin Cucera.

Soții Clara și Bogdan Vodă, astăzi actori, pe atunci încă studiau la Institutul de Teatru și Film (IATC, redenumit mai târziu ATF, apoi UNATC) și erau membri ai Ligii Studenților pe Institut.

Dana Fodor făcea parte dintr-o „gașcă de rockeri“.

Toți cei enumerați până acum sunt bucureșteni și au participat la evenimentele din Decembrie 1989.

Dintre toți, numai Sorin Cucera a fost prezent chiar în ziua de 21 Decembrie în epicentrul Revoluției („baricada de la Inter“, care avea să devină un jalon simbolic pentru protestele din primăvară).

Răzvan Mateescu, care avea să devină soțul Danei Fodor, era în primăvara lui 1990 jurnalist. De origine brașovean, a fost martor la revoltele din 1987.

Mihai Iacob, din Deva, era în 1990 unul dintre studenții serioși („tocilari“) care au refuzat să participe la manifestație și care au perceput protestele din apropierea Universității ca

pe o disturbare a cursurilor, a studiului, și chiar ca pe o corvoadă. Punctul lui de vedere – deși în răspăr față de opinia comună a grupului – s-a dovedit a fi extrem de util.

O figură aparte face Mircea Ordean, bucureștean, cel care, ca fost membru al Grupului Independent pentru Democrație, a participat la organizarea ocupării și a rezistenței civile din cadrul Pieței. Muncitor lăcătuș la acea vreme, face parte dintr-o generație cu zece ani mai vârstnică. Instantaneele foto capturate de el în timpul manifestației din Piața Universității sunt azi prețioase izvoare de istorie trăită. În ele vedem Golanii în dimensiunea ei umană, cotidiană.

Niciunul dintre intervievați nu a făcut parte din anturajul meu din Piața Universității. Împărtășind experiențe similare, dar din puncte de vedere diferite, am fost tentați să ne comparăm amintirile și să ne verificăm impresiile. Cei douăzeci și trei de ani trecuți de atunci au produs un sensibil efect de paralaxă la nivelul memoriei afective.

În privința lui Marian Munteanu, liderul Ligii Studenților, perceput în 1990 ca exponent al tineretului revoluționar (cu o aură legendară, chiar eroică), intervievații s-au declarat în cvasiunanimitate dezamăgiți, din cauza mișcărilor politice dubioase ale acestuia de după 1990.

Marian Munteanu era principalul lider al celei mai mari mișcări democratice – mă uitam la el ca la soare. Mai târziu, aveam să trăiesc o dezamăgire aflând că pe el numai democrația nu-l interesa... (Sorin Cucera)

O anumită nuanță de distanțare a apărut și față de Cristian Pațurcă, legendarul rapsod al „cântecelor golanilor”. Cu timpul, Sorin Cucera, Clara și Bogdan Vodă s-au dezis de Pațurcă, pentru vina de a fi abordat un stil prea marcat păunescian. Mărturiile Clarei și ale lui Bogdan oscilează între plăcerea re-trăirii nostalgice și luciditatea „minții de pe urmă”, între conștiința lor personală, alertată în mod excepțional, pe de o parte, și, pe de altă parte, orizontul de așteptare de atunci al unei întregi generații.

După ce recită și, pe alocuri, fredonează mai multe strofe și refrene din cântecele golanilor, dovedind că le știe la perfecție, Bogdan Vodă mă surprinde spunând:

Mi s-a părut totuși o chestie forțată și o ducere în derizoriu a Pieței Universității. Nu era loc pentru așa ceva aici, aici au murit oameni... Cântecurile astea nu aveau nici umor, nici dramatism... erau așa, o peltea... (Bogdan Vodă)

Mi se părea Cenaclul Flacăra. Iar noi, fiind generația Cenaclului Flacăra, aveam nevoie de așa ceva. (Clara Vodă)

Mircea Ordean își amintește că toți folkiștii care cântau jos, în Piață (și dintre care a fost selectat Cristian Pașurcă), erau tributari Cenaclului Flacăra (respectiv lui Adrian Păunescu):

Cei de pe stradă care mai cântau la o chitară în timpul zilei... se adunau pe la colțuri, se simțea amprenta lui Adrian Păunescu... (Mircea Ordean)

Un rol însemnat îl au bișnițarii. Ei, cu măruntele lor „gheșef-turi“, sunt cei care dau dimensiunea economică a Pieței, sunt cei care o îi atribuie aspectul comun acceptat de târg. Poate cel mai mare deficit al lucrării de față constă în imposibilitatea interviewării unui bișnițar. Încerc să acopăr această lipsă prin raportarea amintirilor mele și ale unora dintre interviewații mei privind unele discuții amicale cu anumiți bișnițari/șarlatani prezenți în Piață (cu toată relativitatea sincerității lor și a memoriei noastre luată în calcul).

LOC DE POMENIRE

De ce Piața Universității? De ce anume acel perimetru? Răspunsurile duc la Revoluția din 1989, și anume la evenimentele din 21 Decembrie, care s-au concentrat într-o arie din vecinătatea Pieței Universității (Dalles–Batiștei–Intercontinental). Se continua spiritul Revoluției, după cum marchează chiar scandările participanților, moștenite din Decembrie:

„Apel din Timișoara, trezește, Doamne, țara“, „16-22, cine-a tras în noi“, „Nu vă fie frică, comunismul pică“⁸ etc... Toate aceste slogane vizau continuitatea spirituală și morală între cei aflați pe baricade în 21 decembrie 1989 și golanii din aprilie 1990, întrucât o parte dintre ele fuseseră scandate de cei dintâi. (Ceserea-nu, 2003)

Marian Munteanu îi amintește lui Romulus Cristea și de alte reocupări comemorative ale Pieței, la intervale lunare:

Piața a mai fost blocată. În 21 ianuarie, la o lună de la Revoluție, a avut loc o demonstrație imensă, la care au venit 30 de mii de studenți din toată țara. La fel, piața a mai fost blocată și prin februarie-martie '90, când Asociația „21 Decembrie“ a făcut o baricadă. Au fost mai multe acțiuni... (Cristea, 2006)

Dincolo de militantismul inerent, au aceste „acțiuni“ dimensiunea solemnă a unor parastase? Am căutat răspuns la interviu-rea mea.

8. Pastişare folclorică a scandării decembriste „Nu vă fie frică, Ceaușescu pică“.

Participarea la Revoluție îmi lăsase traume psihice. În exact acele locuri unde stăteam acum și ne rugam, muriseră oameni... Pentru mine, era un fel de continuare a Revoluției... cum se întorc egiptenii acum în Piața Tahrir. Nu toți care mergeau în Piață fuseseră și pe 21 Decembrie în Piață, dar era și pentru ei o continuare a mișcării de atunci. (Sorin Cucera)

Mircea Ordean și Sorin Cucera definesc Piața Universității ca un loc de pomenire a eroilor, de comemorare a recentelor sacrificii din Decembrie. Lăcașurile dedicate evocării pioase, cu troițe, cruci și candelă, erau mai dese atunci în arealul dintre Dalles și Biserica Colțea.⁹ Piața constituia un loc de pelerinaj și de reculegere, în contextele cel mai nemijlocit umane, lipsite de protocol sau fast oficial. Oamenii simpli vizitau cenotafele *ad hoc*, ca să pună flori, să aprindă lumânări sau pur și simplu să privească fotografiile defuncților și inscripțiile funerare, cele mai multe sub formă de graffiti.

Slujbele de pomenire organizate de asociațiile revoluționarilor, ale foștilor deținuți politici, ale partidelor și de către familiile eroilor au consfințit, încă din lunile dinaintea manifestăției, dimensiunea religioasă, evlavios comemorativă, a Pieței. Prezența preoților oficianți devenise una obișnuită, cum devenise obișnuit și comun acceptat ca anumite ceremonii să îngreuneze sau chiar să întrerupă circulația auto în intersecție (în centrul căreia era improvizat un monument funerar). „Erau mulți preoți care veneau în Piață“, își amintește Dana Fodor.

Preoții, călugării și călugărițele, cu straiile lor specifice, făceau parte din decorul Pieței. În afara ceremoniilor de pomenire a eroilor sau de sfințire a monumentelor *ad hoc*, clericii se dedicau voluntar consilierii manifestanților, suportului moral pentru greviștii foamei. Aceștia înșiși trasează o abscisă a devotamentului religios:

Atmosfera de feerie și sărbătoare a fost marcată de spirit religios: preoți și călugărițe vegheau în Piața Universității. Zona liberă de neocomunism era dominată, de sus, de o icoană expusă în Balconul Universității. S-ar putea interpreta, într-adevăr, spația-

9. Într-un timp, numărul lăcașurilor improvizate s-a restrâns, prin comasare.

Foto nr. 1 – Asistență duhovnicească (foto Mircea Ordean)

litatea Pieței Universității ca *omphalos* al capitalei, ca operație deschisă pe cord împotriva comunismului, în văzul lumii, ca matrice a unei libertăți lucide. Unul din greviștii foamei va folosi o expresie foarte sugestivă, de altfel, aceea de „pământ sfințit” de morții din Decembrie 1989.

Așa se explică exaltarea unei alte greviste a foamei care simte în „Golania” un spațiu al jertfei, un altar autosacrificial, singurul loc unde moartea poate fi dusă până la capăt, iar împlinirea ei ar fi o formă de mântuire: „Refuz să mai mănânc o mâncare în comunism, refuz să muncesc în comunism, refuz să respir aerul dintr-o țară comunistă: dar refuz și să plec în altă țară, prefer să mor aici.”

Ziariștii care vor analiza acest fenomen îi izolează pe greviști într-un spațiu aparte, numit „careu al foamei”. Acesta este, însă, intuit ca virtual careu al morții sacrificiale. (Cesereanu, 2003)

Clericii din Piață își asumă și sarcina misionariatului, a alfabetizării catehetice care le era solicitată de cei care (re)descopereau credința în acest loc „sfânt”, mai mult poate decât la biserică. Credința, religia, problemele teologice deveniseră subiecte de discuție cotidiană, în strânsă legătură cu obsesiile zilei:

Foto nr. 2 – Asistență duhovnicească (foto Mircea Ordean)

Din când în când, foarte rar, mai reușește să ia în stăpânire gigafonul un preot din Roșiorii de Vede, obișnuit al mitingurilor din capitală, care declară că nu va vota cu domnul Iliescu, pentru că va vota cu Dumnezeu... (A. Buzoianu, în *Adevărul*, 27 aprilie 1990)

O parte din asistență începe să se retragă... La microfon – un popă: „Și Dumnezeu este cu noi...” (Constantin Răduț, în *Dimineața*, 25 aprilie 1990)

Mai mult, religiozitatea se simțea și în sloganurile scandate:

„Iliescu – Teoctist / Comunist și Anticrist“, „Iliescu ești ateu / Te va bate Dumnezeu“, „Români, ne credeți numai când murim?“...

„Golania“ a concretizat și un fenomen religios aparte, „eretic“ – cum îl percepeau autoritățile. Biserica Ortodoxă (mă refer la ierarhii ei) nu s-a implicat în Piața Universității; în schimb, Piața

Universității a fost locuită și vizitată de preoți-profeți ori de călugărițe de veghe etc., ce și-au asumat individual participarea...

A funcționat, astfel, un conținut religios profund, acela al „Golaniei” ca altar laic împotriva neocomuniștilor marcați de ateism, ce se instalaseră la Putere. Figura ateului Ion Iliescu era cea mai notorie, în acest caz (fiind vizibile eforturile pe care le făcea președintele de a poza în „credincios”, pentru a fi în rând cu poporul român, care își redescoperise fervent credința după decembrie 1989). Împotriva ipocriziei credinței oficiată din obligație, Piața Universității opunea o formă vie, necanonică și, de aceea, neînțeleasă decât parțial sau aproape deloc de români. (Cesereanu, 2003)

În perioada de maximă amploare a Pieței, comemorările deveniseră cotidiene. Rugăciunile publice erau rostite de la Balcon ca de la un amvon, preluate prin microfon și stație de amplificare.

Rugăciunile colective aveau o tensiune minunată. Îmi sună în minte și acum vocea părintelui Galeriu¹⁰. El avea în spate mistica, avea instituția, cum să-i spun?, dumnezeirea poate e cam mult spus... Ne simțeam nemaipomenit. (Mircea Ordean)

Dacă la slujba din biserică, rugăciunea *Tatăl nostru* e rostită în cor, simultan, de către preot și enoriași, în Piață era declamată de către oficiant cu pauze, ca la concerte, pentru ca auditoriul să o repete și astfel să o învețe. Mulți dintre participanți, de diferite vârste, abia atunci învățau elementele de bază ale ritualului creștin, după deceniile de propagandă ateistă.

Rugăciunile *Tatăl nostru* spuse la microfon erau (scandate) cu pauză la fiecare vers, ca să repete lumea, pentru că erau mulți care nu știau, erau îndemnați să repete și, cu ocazia asta, mai și învățau... (Clara Vodă)

10. Constantin Galeriu (1918-2003), preot și profesor de teologie. În 1990, funcționa ca paroh la Biserica Sf. Silvestru și vicar al Arhiepiscopiei Bucureștilor. Figură emblematică a rezistenței creștine în epoca socialistă, părintele Galeriu a fost întemnițat de mai multe ori în anii '50 pentru activism creștin și persecutat în 1989 pentru activitate subversivă împotriva regimului.

Se poate spune, aşadar, că Piaţa Universităţii avea, printre altele, şi rolul de catehizare publică. Este de notat, de asemenea, că, spre deosebire de rugăciunea din biserică, rostită de fiecare murmurat, interiorizat, „cu smerenie“, cea din Piaţă era scandată la fel de hotărât ca lozincile.

Dacă, la biserică, rugăciunea colectivă produce un soi de şopot coral care dă impresia unei participări afective a fiecăruia în organismul enoriei; scandarea corală, în ambianţa deschisă a unei pieţe publice, a unor formule sacramentale, uneori cu accente de vehemenţă, căpăta o altfel de tonalitate.

Foto nr. 3 - Îngenuncherea (foto Mircea Ordean)

Din acelaşi ritual al rugăciunii colective făcea parte şi îngenuncherea.

Toţi îngenuncheau şi spuneau *Tatăl nostru*: şi rockerii, şi punkerii, şi hippioţii... Era un *Tatăl nostru* colectiv... Asta era una dintre cele mai emoţionante scene de care îmi amintesc. (Dana Fodor)

Clara Vodă îşi aminteşte de zeloţii care, îngenunchiaţi fiind de la început, verificau cu vigilenţă ca şi ceilalţi să se con-

formeze, chit că astfel zădărniceau momentul de reculegere colectivă:

Țin minte că, în momentul în care ni se zicea „haideti să ne rugăm”, se crea o atmosferă... Eram oameni mulți – erau și copii – care ne așezam în genunchi și începeam să ne rugăm. Dar, pe lângă lucrurile astea, țin minte că erau și momente comice. Unii mai rămăneau în picioare, alții începeau să țipe le ei „stai, mă, jos!”... Nu toți îngenuncheau și atunci începea scandalul. Rugăciunea nu ieșea cum trebuie, pentru că erau momentele astea. E o caracteristică a poporului nostru: noi nu putem să fim foarte profunzi și foarte serioși, de fiecare dată se rupe ceva și alunecăm în derizoriu. (Clara Vodă)

Entuziasmul și ardoarea cu care tinerii prezenți în Piață redescopereau credința și valorile creștine făceau parte din aceeași tendință de recuperare a istoriei și a identității naționale, de reînnoare a tradiției și, nu în ultimul rând, de respingere a „tarelor comunismului” (ateism, materialism dialectic, secularism etc.).

...simbolurile religioase din Piața Universității au iritat Puterea: așa se face că, în dimineața zilei de 13 iunie, când îi evacuează brutal pe ultimii protestatari și greviști ai foamei, polițiștii vor „aresta” și icoana din Balconul Universității, ca și cum aceasta ar fi constituit un obiect-delict. (Cesereanu, 2003)

Nu doar preoții oficiau momentul rugăciunii de la Balcon. O făceau și mireni, cu mai mult sau mai puțină autoritate, dintre organizatorii protestelor. Evident, era nevoie de o anumită autoritate și de un anumit „har” pentru a domina spiritual Piața. Nu oricine era pregătit duhovnicește pentru această sarcină. Clara și Bogdan Vodă au amintiri vesele despre o astfel de nepotrivire.

Nu numai preoți spuneau rugăciunea de la Balcon. Erau și din Ligă (a Studenților). Țin minte când l-au pus pe R***¹¹ (liderul Ligii din ATF) și a spus și el *Tatăl nostru* și noi nu mai puteam de râs când îl vedeam... (Clara Vodă)

11. Am ascuns numele terțului evocat într-un mod nu tocmai măgulitor...

La un moment dat, s-a strigat: „În genunchi, că se spune *Tatăl nostru!*” Toată lumea a îngenuncheat. Și îl văd pe R***, șeful Ligii, securist, că începe: „Tatăl nostru... carele ești în ceruri”... Și când a ajuns la „pâinea noastră cea de toate zilele...”, R*** a spus varianta „pâinea noastră cea spre ființă”, așa cum au retransus-o unii teologi... Dar majoritatea (din Piață) știau „pâinea noastră cea de toate zilele”... Atunci l-au întrerupt să-l corecteze: se spune „cea de toate zilele”! Dar în piață erau și unii care considerau cealaltă variantă mai în spirit ortodox și au ripostat: „Ba nu, dom'le, e cea spre ființă! Că ia uite ce spune Mântuitorul...” Și au început o întreagă discuție... La care R*** de la Balcon: „Liniște! Liniște! Pâinea noastră cea spre ființăăă!!!” – „Greșit!” răspundeau ceilalți. Noi râdeam cu lacrimi, mai ales că știam că R*** este un dobitoc, un securist, că el nu are nicio legătură cu rugăciunea asta. (Bogdan Vodă)

Până la urmă, dacă stai să te gândești, poate că nu l-a lăsat Dumnezeu să spună rugăciunea până la capăt. (Clara Vodă)

Evlavia colectivă relativizată de replici ironice – iată un tablou care, dincolo de caracterul anecdotic, surprinde ceva din spiritul Pieții, din aerul ambiguu și proteic al manifestării, între aderență entuziastă și mefiență ironică; între venerație ceremonială și frondă ironică.

Foto nr. 4 – Reînvățând imnuri și rugăciuni
(foto Mircea Ordean)

O amintire a mea proprie, pe care am consemnat-o cu ani în urmă în rubrica ținută pe atunci într-un săptămânal bucu-reștean, privește un alt moment de rugăciune colectivă:

...Într-o secundă m-am trezit singurul rămas în picioare..., în timp ce toată Piața Ingenunchease și striga – răcnea de-a dreptul, preluând tonul stentorului din Balcon – rugăciunea aceea, care de obicei se murmură evlavios: „tatăl nostru... carele ești în ceruri“... Niciodată până atunci nu auzisem o rugăciune clamată cu acel fel de resentiment, de obidă, care o apropia mai degrabă de blestem...

Stăteam singurul în picioare, singurul tăcut, înconjurat de mogâldețe umane, printre urlete care păreau să iasă din străfunduri... Mă simțeam stingher, nelalocul meu, zgâindu-mă peste pădurea de ciuperci umane. Unde erau oamenii aceia zâmbitori de lângă mine – afabili și ușor cocheti; mondeni, ba și un pic zeflemisitori, așa cum sunt bucureștenii, chiar și atunci când protestează!? Ce deochi i-o fi încovrigat pe toți cu bărbia-n piept, ce hipnoză îi făcea să hăhăiască acele cuvinte pioase cu atâta fanatism?!... Mi-am dat seama că le perturb transa; așa că nu m-am împotrivit deloc, atunci când o mână energică m-a tras de cracul pantalonului, să șed... (Dumitrescu, 2007)

Sorin Cucera a trăit acest moment de reviriment al religiei/religiozității cu sentimente marcate de evenimentele din 21 Decembrie, pe care le-a trăit în prima linie. Trecerea timpului îi permite astăzi să se autoanalizeze:

În exact acele locuri unde stăteam acum și ne rugam, muriseră oameni. În mod inconștient, mă simțeam vinovat că eu rămăsesem în viață, în timp ce, lângă mine murea cineva... sau la cinci metri de mine... sau în același loc, dar la o oră după aceea. Din punctul acesta de vedere, pentru mine, rugăciunile colective aveau sens: participam la un cult al eroilor. Privită după un interval de timp, din afară, aceste manifestări religioase pot părea gălăgioase și excesive. Mai ales atunci când rugăciunile erau rostite de Marian Munteanu, căpătau accente criptolegionare. Mă afluam prins într-o trăire colectivă și rememoram o trăire colectivă anterioară. (Sorin Cucera)

Religia devenise, dintr-odată, *trendy*:

În 1990, religia era *trendy* din cel puțin trei motive. Mai întâi, trauma cauzată de victimele din decembrie era încă foarte acută. În al doilea rând, religia avea atracția fructului oprit – acum erai

liber să dai buzna în camera în care zeci de ani ți se spusese că n-ai voie să intri decât cel mult pe furiș. În fine, opțiunea pentru religie marca și o ruptură radicală cu trecutul imediat, fiindcă „ideologia” creștinismului ortodox era (și este) fundamental diferită de cea comunistă sau național-comunistă.

De aici și recursul insistent, apăsător la discursuri și practici de tip religios în timpul Pieței Universității: rugăciuni, invocări ale divinității etc. Privite retrospectiv, toate astea par (și sunt) stridente. Puse în contextul de atunci, ele nu reprezentau decât o manifestare a libertății proaspăt câștigate. (Sorin Cucera)¹²

*Foto nr. 5 – Reînvățând imnuri și rugăciuni
(foto Mircea Ordean)*

12. Aceste rânduri, dotate cu o vădită importanță teoretică, mi-au fost oferite de Sorin Cucera în scris, ca o completare a interviului. Ele mă scutesc de orice altă concluzie pentru acest capitol. (Mulțumiri S.C.)

TOPOGRAFIA MEMORIEI

Încercând o reconstituire a mișcărilor protestatarilor în situl Pieței Universității, atât în Decembrie, cât și după aceea, cu precădere în timpul manifestației-maraton din primăvara lui 1990, putem constata că există anumite axe de orientare predilecte, anumiți poli de agregare a mulțimilor, anumite zone de staționare sau de aflux. Interveniurile cu Mircea Ordean, Sorin Cucera și Răzvan Mateescu mi-au revelat faptul că, în cazul mișcărilor de protest, Piața Universității poate fi văzută ca un vad comunicațional, asemănător vadului comercial în cazul piețelor/târguri. Nu cumva însă, în anumite condiții, cele două vaduri coincid?

Reconstituind „mișcările de trupe” din timpul diverselor manifestații din Piața Universității, am putut constata că axa predilectă a pieței este Bulevardul Magheru, că suprafața ocupată a fost de maximum două hectare: între Dalles și restaurantul Dunărea, la nord, cu extindere pe pajiștea din fața Teatrului Național și în Piațeta Fântânii de la Facultatea de Arhitectură, până spre ieșirile de metrou din extremitatea sudică, cele dinspre Spitalul Colțea și, respectiv, Palatul Șuțu (Muzeul Municipiului). În momentele de ocupare maximă a acestui areal, se înregistrează numărul record de 30 000 de manifestanți.

Era o problemă, era o grijă dimineăta, când nu era destulă lume în Piață, să nu repornească circulația. În primele zece zile ale Pieței, ne străduiam să asigurăm o permanență. Permanența asta ținea și de număr, dar ne și străduiam să fie suficient de vocală.

Eram ca războinicii antici care băteau în scuturi, să pară mai mulți. Atunci (când eram puțini) veneau și feseniștii mai agresivi (contra demonstranților). Aveau loc discuții peste gard. Asociația 16-21 Decembrie era aici, aproape (pe Batiște), mergeam la ei, la Telegiurnal (la televizorul din sediu), ca să monitorizăm știrile despre Piață. (Mircea Ordean)

Dacă în data de 21 Decembrie, protestul a avut ca pol de agregare Hotelul Intercontinental, păstrat ca atare și la începutul manifestației din aprilie, se întâmplă ca pe 25 aprilie să se stabilească un al doilea pol – Balconul Universității – care, treptat, va precumpăni ca forță de atracție.

Cele patru luni de după Revoluție sunt o perioadă a opiniilor politice fluctuante și confuze. Cetățenii resimt presiunea schimbărilor și incertitudinea viitorului. Piața Universității devine locul predilect pentru întruniri mai mult sau mai puțin formale, pentru schimburi de opinii, pentru polemici. Filmul documentar *După Revoluție*¹³ surprinde o astfel de dezbatere spontană, cu accente de vehemență, pe alocuri chiar violență, între cetățeni veniți în Piața Universității. Unii dintre ei sunt speriați de viitor, alții sunt derutați și dornici să se agațe de câte o certitudine.

Piața Universității e loc de pelerinaj și pentru românii din provincie, veniți în București cu treburi administrative sau, pur și simplu, pentru a vizita locurile în care s-a tras, pentru a-i întâlni pe „oamenii de la televizor” sau „din ziar”, urmărind fie vreo adevărată politică, fie exprimarea vreunei doleanțe. Unii sunt membri ai unor organizații locale în căutare de sprijin și legitimare „de la centru”; alții sunt pur și simplu oponenți ai guvernului provizoriu (considerat „cripto-” sau „neocomunist”), al căror protest nu găsește ecou sau acceptare în localitățile de origine.

Rolul de mesageri și intermediari între restul țării și București îl preiau tot mai mult studenții, care, în urma evenimentelor tragice din Decembrie („sacrificiul tinerilor”) sunt percepuți tot mai mult ca apostoli ai democratizării (mai frecvent spus „ai schimbării”, cu toată ambiguitatea termenului).

13. Realizat de Laurențiu Calciu cu materiale filmate în primele luni ale lui 1990 (o producție Reel Films, România).

Consemnările martorilor ne arată că și alte locuri din oraș fuseseră încercate în același scop: Piața Victoriei, Piața Palatului (redenumită între timp Piața Revoluției), Piața Română, Piața Unirii (în apropierea magazinului Unirea), Piața Rosetti (probabil datorită vecinătății cu sediul PNȚCD), Calea Dorobanților (în fața Televiziunii Române) etc. Sunt cel mai probabil opțiuni ale organizatorilor, care, mai ales în perioada preelectorală¹⁴, se gândesc la situri noi, alternative pentru întâlnirile cu bucureștenii. De cele mai multe ori, voit sau nu, astfel de mitinguri se transformă în marșuri care converg, în mod natural, tot în Piața Universității.

Ziua de 24 aprilie 1990, în Piața Universității are loc întâlnirea a două marșuri venind din două direcții diferite ale orașului. E momentul culminant al unor mitinguri și defilări care au brăzdat orașul începând cu 22 aprilie (data comemorării a patru luni de la Revoluție).

Foto nr. 6 – Steag decembrist (foto Mircea Ordean)

14. În 20 mai, erau programate alegeri parlamentare și prezidențiale. Manifestația din Piața Universității se suprapune în parte și peste campania electorală a partidelor.

Întâlnirea fizică a manifestanților în mijlocul intersecției centrale a orașului coincide cu acomodarea principiilor contestării la nivelul organizațiilor civice¹⁵. Din unele mărturii transpare însă senzația de confuzie browniană, de magmă a ideilor în mișcare.¹⁶ Liderii, oratorii, exponenții protestatarilor, se impun prin forța argumentului și prin bravura acțiunilor. Sunt recunoscuți și propulsați cei care s-au remarcat la Revoluție, „pe Baricadă“, cei care dovedesc empatie populară și curaj în raportul cu puterea. Orice oră petrecută în arest e o garanție, o distincție, un merit. Ne-am obișnuit să consemnăm ca organizatoare ale manifestației trei sau patru asociații¹⁷. O cercetare a consemnărilor fostelor întruniri ne scoate la iveală mai multe lucruri¹⁸. Putem bănui șiruri de fuziuni, dezertări, alianțe și dezalieri, o frământare care îi scoale organizațional pe noii lideri, abia propulsați.

Pe de altă parte, Ion Iliescu și tabăra restaurației făceau apel la consens și deplâneau anarhia și debandada. În Piață, dimpotrivă, „apelul la consens“ era suspect, aducea a „practici comuniste“; în schimb, anarhia și debandada erau cele din care se născuse Revoluția din Decembrie, iar Revoluția era sacră...

15. Organizațiile civice cu statut apolitic își etalau nepărtinirea. „Noi nu suntem partide!“ și „Noi nu facem politică!“ sunt sloganuri prin care membrii lor se delimitează, pe de o parte, de „neocomunismul“ FSN-ului, partidul care și-a însușit puterea înainte de alegeri, prin înglobarea tacită a structurilor fostului partid-stat, și, pe de altă parte, de radicalismul și stângăciile partidelor istorice (PNL, PNȚCD și, în mai mică măsură, PSDR), care, în primele luni ale lui 1990, au lansat mesaje inadecvate față de așteptările și temerile majorității (v. nota 40).

16. Relevante pentru procesul anevoios, cvasihaotic pe alocuri, de unificare programatic-doctrinară a organizațiilor civice este surprins de Ioan Roșca, venit din Piatra Neamț ca lider al unei organizații locale, Dialog PN (un fel de Grup pentru Dialog Social din Piatra Neamț). Jurnalul său, din care sintetizez principalele etape ale acestor convulsii interne e disponibil online la www.piatauniversitatii.com/ico/p1989-1990.

17. Grupul Independent pentru Democrație, Alianța Poporului, Liga Studenților din Universitatea București și Asociația Studenților Arhitecți.

18. „16 Decembrie“, „16-21“, Asociația Foștilor Deținuți Politici din România, Liga Drepturilor Omului, Liga veteranilor de război, Asociația Juriștilor Liberi, Uniunea Mondială a Românilor Liberi, Sindicatul Liber Studențesc din Politehnică etc.

Această magmă în continuă frământare, această cvasianarhie – putem spune azi – au constituit patul germinal al democrației care abia se năștea. După decenii de amortizare, românii reîncep să vorbească liber, să exprime și să recepteze idei. Piața Universității devine locul unde se poate spune tot, se poate striga, se pot denunța și chestiona public deciziile politicianilor. Contestarea, până mai ieri șoptită și încrăpată în bancuri, acum e exercitată liber și neîngrădit. Confuzia, anarhia, debandada devin ursitoarele cugetului liber și ale conștiinței civice. Caracteristicile unei agore se combină cu cele ale unui bâlci. Hyde-Parkul întâlnește carnavalul. Ideile politice devin lozinci, iar lozincile, refrene.

Decantarea reprezentativității și delegarea autorității se fac în două planuri: *vertical* și *orizontal*.

Foto nr. 7 – Tribuna (foto Mircea Ordean)

După primele ore, este înălțată o tribună în dreptul piaței dintre Hotelul Intercontinental și Teatrul Național, ceea ce, comemorativ simbolic, corespunde „Baricadei de la Inter” (ridicată de revoluționari în 21 Decembrie, în calea forțelor represive). Este un prim pas *pe verticală*, o propășire de la nivelul de jos, de simplu preopinent, la nivelul de orator public, cu megafon. Liderii tribunei sunt, în general, foști

revoluționari (cum ar fi Dumitru Dincă, Leon Nica¹⁹ etc.) și foști deținuți politici (cum ar fi Octav Rădulescu).

Foto nr. 8 – Tribuna (foto Mircea Ordean)

În seara zilei de 25 aprilie, prin intervenția organizațiilor studentești²⁰, „se deschide Balconul”: vorbitorilor li se dedică balconul Universității, din aripa Facultății de Geografie-Geologie. Este un al doilea pas *pe verticală*: de la tribuna un pic săltată, la un metru, doi deasupra solului, oratorii cuceresc etajul superior al clădirii celei mai prestigioase din Piață și se adresează mulțimii ca dintr-un amvon. Megafonul este înlocuit de o instalație de amplificare cu microfon și difuzoare puternice. Vorbitorii sunt iluminați de un set de reflectoare puternice. Liderilor sus-menționați li se alătură oratori cu anvergură intelectuală, foști disidenți și oponenți ai regimului, preoți, lideri ai studenților.

Poate mai semnificativă decât deplasarea ascensională a polului de iradiere tribună-balcon este deplasarea liniară, pe

19. Leon Nica înființează un lipsit de șanse Partid Liber Democrat, dar acesta nu depășește ca notorietate persoana „revoluționarului Nica Leon”, unul dintre cei mai radicali actori civici ai perioadei imediat post-decembriste.

20. Liga Studenților din Universitatea București și Asociația Studenților de la Institutul de Arhitectură „Ion Mincu”.

orizontală, dinspre Intercontinental înspre Universitate (și Facultatea de Arhitectură).

Raportarea manifestanților la Inter moștenește și vizează simbolic raportarea la Inter a revoluționarilor din Decembrie.

Mircea Ordean explică amplasarea baricadei din 21 Decembrie prin linia de demarcare creată de „barajul de scutieri veniți de pe Batiște”.

Locul era larg, te puteai desfășura... și apoi era Interul, să nu uităm ce însemna Interul: urechea străinătății, urechea Occidentului. (Mircea Ordean)

Predilecția revoluționarilor decembriști pentru zona Dalles–Intercontinental se explică prin faptul că asigura o deschidere, un canal de comunicare către lumea largă: în Intercontinental își aveau sediul agențiile de presă internaționale, diverși jurnaliști și corespondenți străini care – se presupune – aveau să transmită cele petrecute în imediata lor vecinătate. De menționat că lângă Sala Dalles se afla sediul filialei Société Générale (Banca Franceză, cum i se spunea popular), iar după colț, pe Batiște, sediul El-Al (Liniile Aeriene Israeliene) și, nu departe, Ambasada Americană. Interul era „urechea străinătății”, dar nu singura...

Piața Universității constituia un loc de maximă deschidere spre lume într-o Românie superizolată. Iată motivul pentru care, în după-amiaza/seara zilei de 21 Decembrie, insurgenții și-au deplasat protestele izbucnite în Piața Palatului (actualmente Piața Revoluției, locul mitingului comandat de Nicolae Ceaușescu), spre un sit urban considerat mai deschis, mai conectat cu lumea. Baricadarea în fața Interului are astfel semnificația unui asalt, a unei tentative de a cuceri atenția publică mondială.

Peste patru luni, deplasarea fizică a tribunei dinspre polul decembrist Dalles–Batiște–Inter înspre polul studentesc Universitate–Arhitectură semnifică o creștere în importanță a componentei universitare a protestelor. Studenții și tinerii universitari temperează patetismul revoluționarilor cu o tonalitate de frondă inteligentă, goliardică, tipic carnavalescă.

Foto nr. 9 – În fața Balconului (foto Mircea Ordean)

Momentul de inflexiune din seara de 25 aprilie, cunoscut ca „deschiderea Balconului“, această dublă deplasare – pe orizontală și pe verticală – a polului revoltei, a marcat definitiv soarta acesteia. Protestatarii care vin în număr record o fac nu doar ca reacție față de Ion Iliescu, care tocmai îi jig-nise pe protestatari, numindu-i golani; ci și pentru că manifestația capătă o față prestigioasă și credibilă, prin venirea la „amvonul“ ei (supraînălțat) a unor lideri de opinie recunoscuți, mulți dintre ei de certă anvergură intelectuală (având să constituie mai apoi ceea ce se va numi „societate civilă“).

...apar intelectualii de marcă, unii, foști dizidenți, care vor credita manifestația-maraton: Lucian Pintilie, Stelian Tănase, Radu Filipescu, Octavian Paler, Ana Blandiana, Gabriel Liiceanu, Ovidiu Iuliu Moldovan și mulți alții. (Cesereanu, 2003)

Liderii de până atunci ai revoltei, Dumitru Dincă, Octav Rădulescu etc., oamenii megafonului și ai tribunei „de jos“, incozi și vocali, permanent șicanați de poliție, sunt prezenți în continuare printre vorbitorii „de sus“, dar, inevitabil, rolul lor se diminuează treptat. Piața își pierde radicalismul și intransigența începuturilor („iacobinism“, cf. Cesereanu, 2003) și capătă, în schimb, urbanitate, umor „pontos“, bu-

cureștenesc, și un anumit spirit bonom, de sorginte universitară (dacă intelectuală e prea mult spus). Pe măsură ce bucureștenii se adună tot mai numeroși, punând stăpânire pe acest spațiu pe care îl resimt al lor, spiritul de nonviolență și de încredere câștigă, de asemenea, teren.

Devenise un fel de rutină, nimeni nu ne mai deranja. Cei de aici se umflau în pene, erau mândri de ei și, în paralel, a existat speranța că se va întinde mult în țară... Dar n-a fost așa... Ne uitam în ziar, la televizor, poate află lumea, se deșteaptă țara. Ce-i drept, scăzuse teama celorlalți că în Piață sunt derbedei, drogați... Deja într-o lună s-a domolit tensiunea... A fost obișnuință. Cei care veneau aici se întorceau acasă și le spuneau și celorlalți cum stă treaba de fapt²¹. Lumea se obișnuise cu ideea protestelor, intrase în cotidian. (Mircea Ordean)

Se atinge momentul psihologic în care piața, ireversibil ocupată, devine spațiu pietonal, în care Piața Universității devine Piața *tout court*.

...momentul Decembrie 1989 a fost continuat de marele moment al primăverii-verii lui 1990, cel în care „piața” s-a transformat în „Piața”. (Sabina Stan, 2012: 310)

Mircea Ordean, implicat de la bun început în proteste, organizator al manifestației (ca membru GID), cu nopți pierdute în detașamentele de permanentă, își ascunde cu greu descumpănirea față de aroganța „vedetelor civice” invitate mai nou să cuvânteze:

Personalitățile care veneau să vorbească la tribună nu voiau să se amestece cu noi – chipurile, cu plebea... Stăteau mai deoparte. Îi observam și mă gândeam: ceva nu e-n regulă... Erau și ei oameni – *only human*... – altminteri stimabili, n-am ce zice. (Mircea Ordean)

Un alt fost protestatar activ, printre altele și grevist al foamei, Ioan Roșca, arhivând online articole de presă din perioada Golaniei (la www.piaatauniversitatii.com/ico), glosează

21. Contrar dezinformărilor din mass-media oficială (printre care se distingea monopolistul post de TV public), care prezentau mitingul în lumină negativă.

cu o oarecare amărăciune momentul acestei subtile balanșări a poliilor de influență, dinspre tribuna militanților (majoritatea foști decembriști) înspre Balconul elitei intelectuale:

...Inițiatorii protestului sunt cunoscuți. Ocultarea și marginalizarea lor – de către elita civică – a fost altceva decât semnul confiscării mitingului de către cei care au „emanat” din el, cum a „emanat” FSN-ul din Revoluție? Cum au început tiradele de la balcon ale poeților, studenților, actorilor și prozatorilor – care nu s-au ocupat deloc de modul de organizare a rezistenței –, combatanții din decembrie au trecut, din nou, în umbră. (Ioan Roșca, sursa citată)

Așadar, la patru luni după o revoluție confiscată (de către „emanația” ei, Frontul Salvării Naționale), avem parte de o manifestare confiscată (de către „emanația” acesteia, cum îi cataloghează Ioan Roșca pe cei din „elita civică”).

*Foto nr. 10 – Balconul-amvon și borna-totem
(foto Mircea Ordean)*

În analiza sa, Sabina Stan vorbește de „bifurcarea semnificațiilor” – atât în cazul Revoluției din Decembrie, cât și în cel al manifestației din primăvară:

Piața a fost un loc intens investit cu sens de intelectuali publici și de partidele istorice nou reînființate. Discursurile de la balcon reprezentau punerea în scenă și conștientizarea de sine a unor forțe de dreapta care își revendicau astfel locul pe scena socială și politică românească...

În Piața Universității din 1990, bifurcarea semnificațiilor n-a mai rămas însă la faza simbolică a viziunilor alternative, ci s-a transpus într-o duplicare fizică a grupurilor sociale prezente în Piață... (Sabina Stan, 2012: 311)

Diviziunea muncitori–intelectuali a luat formă însă chiar din Piață, pentru că demonstrații erau și ei pregătiți să gândească și să acționeze într-un cadru divizant. (*Idem*: 312)

Clivajul dintre proletariat și intelectualitate, pe care Sabina Stan îl sesizează pornind de la fisuri abia perceptibile, avea să fie exacerbat în sensul unei „tragedii și farse” ale „luptei de clasă” odată cu Mineriada din iunie – opinează autoarea.

Rămânând însă într-o schemă bahtiniană și făcând abstracție de polarizarea stânga/dreapta – altminteri, valabilă în câmpul reflecțiilor politice –, se poate spune că manifestarea din Piața Universității pierde din vitalitate pe măsură ce își normează și își îngustează mesajul inițial, oficializându-l și capturându-l într-un spirit ideologizat („meschin”, ar spune Bahtin [1974: *passim*]), lipsit de anvergură. Se simte apropierea vertiginoasă a alegerilor...

Într-adevăr, partidele istorice (PNL și PNȚCD) devin tot mai active odată cu apropierea alegerilor din 20 mai (primele alegeri libere de după deceniile socialiste), relativizând eforturile organizatorilor mișcării de a transmite un mesaj nepartizan, eminate civic:

Piața (Universității) nu era singură. Era legată de partidele istorice, care mai făceau și tâmpenii, cum ar fi clipul cu lupii al liberalilor: Vin lupii!²² (Mircea Ordean)

22. Spot electoral amenințător, bazat pe imaginea metaforică a unor lupi, cu care publicul ar fi trebuit să-i identifice pe „foștii comuniști”, actualii FSN-iști. Faptul că sloganul „Goniți lupii (din stână)!” nu se reține după 23 de ani e mai puțin grăitor decât distorsionarea mesajului remanent (lupii ca simbol, dimpotrivă, al... PNL), tocmai de către un simpatizant al partidelor istorice. Să ne imaginăm atunci ce impact a avut campania în rândul majorității pro FSN, doritoare de *statu quo*, în condițiile în

Putem conchide, estompând reverberațiile politice prea ample pentru ceea ce-și propune lucrarea de față, că, în după-amiaza și seara de 25 aprilie, mitingul a atins masa critică necesară blocării pe termen lung a intersecției (devenind ceea ce, cu termeni mai recentți, s-ar numi manifestare de tip *occupy*), lucru care a condus la o temperare a radicalismul inițial. Luarea în stăpânire a Pieței de către demonstrații a permis o modulare a protestelor și o temporizare a acțiunilor, fertile pentru apariția diverselor forme de cultură urbană (carnavalul insinelor de golan, cântecele Pieței, trocul, bișnița etc.), cu o semnificativă componentă goliardică, studentască. Pe de altă parte, această cucerire a unui bastion (simbolic reprezentat de Balconul Universității) a adus la rampă intelectualitatea civică, care și-a impus viziunea, re-direcționând și „îngustând“ mesajul Pieței, ca printr-o pâlnie doctrinară, către iminentele alegeri²³.

care partidul iliescian al „tranzității graduale“ promitea „liniștea noastră“ și invita la consens.

23. Încă o glosă critică a lui Ioan Roșca semnalează că Punctul 8 al Declarației de la Timișoara a fost instrumentalizat în mod îngust, trunchiat, convenabil pentru tabăra „uzurpatorilor“: „...cererea de amânare a alegerilor – consecința logică a adoptării punctului 8 – nu apare (în articolele antologate de I.R.). A fost un complot sau un instinct de ocultare a ei în presă?... amânarea alegerilor!... Altfel (fără amânarea alegerilor) cum era să fie operată epurarea listelor conform punctului 8?“ (Ioan Roșca, *website-ul* citat).

PIAȚA INGENIOZITĂȚII

După cum spuneam, e sesizabilă o schimbare de tonalitate în imaginea de ansamblu a manifestației, odată ce organizațiile studențești își pun amprenta asupra organizării acesteia, odată ce, simbolic, tribuna din zona Inter-TNB trece pe trotuarul de vizavi și urcă la Balconul Universității (cu o extensie multimedia pe ecranul de la Facultatea de Arhitectură). Ar fi însă o eroare să credem că participarea studenților era perfect organizată, disciplinată și univocă. Erau mulți dintre studenți care participau individual, neafiliați, așa cum mulți dintre foștii revoluționari sau dintre omagiatorii „eroilor martiri” nu erau neapărat membri ai organizațiilor cu această menire. Erau multe grupuri care adunau laolaltă nu doar studenți, ci și liceeni sau tineri muncitori. Mulți dintre ei participau la manifestare ca membri ai unor colectivități informale (gașca din cartier, comunitățile de rockeri, folkiști etc.). Erau, de asemenea, reprezentanți ai altor organizații, neafiliate Ligii Studenților, cu care acestea nu concordau, care însă aveau la manifestare și care doreau să-și exprime convergența cu programul acesteia²⁴.

24. E cazul Sindicatului Liber al Studenților, înființat de politehniști în zilele imediat următoare lui 22 Decembrie. Membrii SLS aveau mândria că organizația lor e mai numeroasă, mai veche (cu câteva zile...) și mai ancorată în acțiunile revoluționare din Decembrie (printre care solidarizarea cu muncitorii și inginerii din fabrici etc.). Toate acestea însă păreau tresăriri provincial zadarnice de orgoliu, în fața poziției centrale, privilegiate, simbolic dominante, a colegilor din Universitate și Institutul de Arhitectură. Îmi amintesc, de pildă, că, pentru a atrage atenția și a-și face cunoscută vocea, membrii SLS trebuiau să parcurgă, defilând

Există și cazuri în care liderii studenților sunt bagatelizați public de către colegi, care îi chestionează astfel autoritatea în momente semnificative, precum accesarea la Balcon (v. capitolul 4, mărturiile Clarei și ale lui Bogdan Vodă).

*Foto nr. 11 – Iliescu caricaturizat pe pancarte
(foto Mircea Ordean)*

Cu precădere studenții – dar și alți tineri pe care îi putem asimila unei boeme artistice „trăsnite” (v. capitolul următor) – sunt cei care aduc în Piață un spirit goliardic, carnavalesc, eliberator. Există o permanentă emulație în invenția de lozinci și strigături spiritual, de efect, ceea ce ar putea părea o relativizare a discursului grav, patetic și puternic marcat politicește al manifestației („Programul”, „Punctul 8 de la Timișoara”²⁵ etc.). Dar Piața este zona primordială, a libertății

și scandând, tot drumul (circa cinci kilometri) din campusul Politehnicii până în centru, adică la Universitate. Acolo, tot efortul și tot devotamentul față de cauză le erau răsplătite cu o atitudine superioară și arogantă din partea ligarzilor, care păreau să le pretindă, ca unor vasali, închinare. Complexele mai vechi ale „intelectualității tehnice” primeau astfel încă un dureros *refresh*...

25. Punctul 8 al Proclamației de la Timișoara (12 martie 1990) cerea măsuri de lustrare contra foștilor activiști PCR.

și (în consecință) a oralității pure și simple, o lume care se naște din cuvântul strigat și capătă consistență prin scandări repetate. Fiecare replică bine găsită devine bun comun, intră în folclor, întemeiază o stare. Autorii lor anonimi sunt fie „un prieten haios“, fie „un amic trăsnit“, același prototip al nebunului carnalesc, al starostelui de bălci.

Mihai Veștemean – zis Michi – a fost autorul multor lozinci haioase, le scotea spontan. Am fost de față când le lansa. De exemplu,ăștia (manifestanții) strigau FSN, FSN, și nu știau ce să adauge... La care Michi: „Las-o jos, că măcăne!“ A fost delir! Și ăsta a rămas sloganul Pieței Universității! Dar a fost lângă mine când a potrivit versurile... (Bogdan Vodă)

Știam că acolo te întâlnești cu oameni care îți plac, cu care poți să râzi. Erau oameni (hâtri) ca Mihai Veștemean care se trezea strigând, în toilul mitingului: „Dar stați, ce aveți cu domnu' Iliescu, că domnu' Iliescu e bun?!“ O parte din lume sesiza ironia, altă parte sărea pe el: „Ce-ai băiatule, nu ți-e bine?! Fugi de aici!“ El continua: „Da' ce v-a făcut? E foarte bun dl Iliescu...” Era o ironie care intra în absurd câteodată. (Clara Vodă)²⁶

Se cântă, se parodiază, se discută, se fac acrobații... Fenomenul Piața Universității se cuvine înțeles și ca o „frondă jubilativă“... Porecele²⁷ liderilor aflați la Putere... fac parte, alături de umorul debordant, dintr-un spectacol ironic... Câteva seri la rând, regizorul Nae Caranfil a parodiat, cu ajutorul manifestanților, mitinguri electorale FSN-iste sau PCR-iste, decamufând, prin persiflare, mecanismele Puterii. (Cesereanu, 2003)

Sorin Cucera își amintește de un moment puțin discutat, dacă nu chiar neglijat, din cauza proximității unor fapte extrem de intense și grave ale istoriei: la Baricada din 21 Decembrie 1989, înainte să pornească atacul forțelor represive, domnea „exact aceeași atmosferă“ de optimism impertinent, neînfricat, cvasiinconștient.

Sentimentul pe care l-am trăit pe 21 Decembrie era de libertate și exuberanță. Și atunci erau tot felul de sloganuri interesante. Îmi amintesc de un grup care stătea în stradă, pe partea cu Teatrul Național, trotuarul fusese ocupat, ei aprinseseră niște lumânări

26. Despre acest gen de ironie subtilă și derutantă, v. nota 41.

27. Date de manifestații.

acolo²⁸. Diferite grupulețe strigau diferite sloganuri. Dacă te plimbai printre ele, era foarte distractiv... până să înceapă ăștia să tragă. De exemplu, unii strigau: „Ceașescu, fii boier! Fă și tu ca Honecker²⁹!“ Mi s-a părut un slogan foarte simpatic. Și aceleași tipuri de imaginație contestatară le-am regăsit în Piața Universității ulterioară. Atunci re trăiam partea asta de exuberanță. Mă duceam ca la un spectacol, dar un spectacol de frondă. (Sorin Cucera)

Curajul tinerilor revoluționari era alimentat – se pare – de această stare de voioșie colectivă, ireverențioasă, alimentată de un repertoriu de bancuri, refrene „trăsnite“, de „haioșenii“ până atunci spuse pe ascuns, care deodată, strigate în cor, „păreau să schimbe lumea“ (și, într-un sens, chiar au reușit). Asemuirea tinerilor manifestanți cu Gavroche³⁰ e justificată nu doar de înfățișarea frustă și rebelă (mulți dintre ei adolescenți, chiar preadolescenți). Cu eroul lui Hugo ei mai au în comun fronda veselă, aproape nonșalantă, susținută printr-o exuberantă invenție de scandări ritmate și refrene.

„F.S.N., F.S.N. agentură K.G.B.“, „Iliescu nu uita, tineretul nu te vrea“, „F.S.N., F.S.N., du-te în U.R.S.S.“, „Ole, Ole, Ole, Frontul ăsta ce mai e – P.C.R.“... (*Unirea*, nr. 3, 27 aprilie 1990)

„La noi în România, primiți democrația“, La 11.15, cordonul de poliști obligă retragerea celor – deocamdată – până într-o sută de manifestanți spre fântână. Bordura acesteia devine tribună: „Asta nu-i poliție, asta e miliție“; „16-22, voi ați tras în noi“... (*Libertatea*, 24 aprilie 1990)

„Nouă lei o pâine/ Ați votat un câine!“, „Nouă lei un ou/ Ați votat un bou!“ (blogul lui Mircea Ordean, mirceeordean.blogspot.ro)

Sorin Cucera declară apoi că, în timpul manifestației din primăvară, avea să revină zilnic în Piață, nu doar pentru a-și

28. Probabil în memoria victimelor de la Timișoara, oraș în care se declanșase Revoluția încă din 16 decembrie și fuseseră înregistrate primele victime.

29. Erich Honecker, liderul comunist al Germaniei de Est, a cedat puterea în octombrie 1989 (în urma mișcărilor populare culminate cu căderea Zidului Berlinului), gest considerat nobil, „boieresc“, în comparație cu înfrâncenarea la putere a lui Nicolae Ceaușescu.

30. Cf. coperta iconică a revistei *Paris Match*, nr. 2112, 4 ianuarie 1990, cu băiatul învelit în steag tricolor, poreclit Gavroche al României.

comemora camarazii de baricadă uciși în Decembrie, ci și pentru a regăsi „același spirit” de rebeliune, pentru a „retrăi partea asta de exuberanță”.

Un prag psihologic important pentru manifestații, depășirea fricii, este trecut cu ajutorul unor scandări de încurajare „Nu vă fie frică”, adesea completat cu un vers de genul „Ceașescu pică” (respectiv, în primăvară, „Iliescu/comunismul pică”) sau „Armata e cu noi” (respectiv, în primăvară, „Poliția e cu noi”).

A fost tactică, n-a fost poezie. Dar o tactică adoptată mai mult sau mai puțin conștient (de către mulți). Strigau „Fără violență!” pentru că erau mai mititei (puțin numeroși), nu aveau destulă putere. Dacă cineva ar fi scăpat în agresivitatea celui mic față de cel mare, nu ar fi avut șanse. Așa că toată lumea îmbrățișa ideea de non-violență, „hai să cântăm”... și tot ce a fost. (Mircea Ordean)

Cercetând peisajul sonor al manifestației din ianuarie 2012, din Piața Universității (*rediviva*), Marin Marian-Bălașa descrie momentele de „energizare și îmbărbătare” pe care le trăiesc manifestații în timp ce scandează (mai mult sau mai puțin) la unison:

Prin efectul lor psihologic, tocmai aceste coruri haotice – de intensitate maximă, asociere cu țipătul și zgomotul – constituie adevăratele anabolizante și efedrine ale mitingului protestatar (Marin Marian Bălașa, 2012: 244)

Iată o metaforă grăitoare! Senzația de a fi membru într-o falangă, parte a unui tot invincibil, resimțită de fiecare manifestant în solidaritate cu grupul său, este sporită de „efectul psihologic” al scandărilor colective, prin sincronizarea respirațiilor, a mișcărilor corporale și a vocilor (al căror sunet amplificat prin simpla acumulare corală îl învăluie, exaltându-l, pe cel care, concomitent, îl emite). Se secretă oare atunci în organism un hormon al îndrăzelii³¹? Aceasta ar explica o întregă istorie a cântecelor, scandărilor și strigătelor care au

31. Psihiatrii și psihosomaticienii răspund afirmativ (cf. *fight-or-flight response* și teoria Cannon-Bard, v. *The Walter Bradford Cannon Papers*, la nrs.harvard.edu/urn-3:HMS.Count:med00088).

însuflețit mișcările de revoltă. În fond, de fiecare dată, marele dușman pe care l-a avut de înfruntat „scandarea populară” a fost frica. Dacă armatele sunt dotate în acest scop cu tobe, goarne și scuturi de lovit ritmic, protestatarii nu au decât „piepturile goale” care se „îmbărbățează” cu propria lor vibrație fonatoare. Iar dacă acest „alelei!” voinicesc poartă un mesaj *reassuring*, precum *Ța ira* [„Va fi bine”]³² sau *Venceremos* [„Vom învinge”]³³, șansele de izbândă cresc simțitor. Mai mult poate decât mobilizare, membrii falangei au nevoie să primească sentimentul de control, de dominare a fricii, confirmarea că totul „va fi bine”. E ceea ce garantează comunitatea, ansamblul, corul.

Spațiul protestatar este unul zgomotos, gălăgios prin definiție... persoanele aflate în protest... resimțind tot mai multă vigoare, deloc frică sau stres. (Marin Marian-Bălașa, 2012: 245)

Dacă Marin Marian-Bălașa vorbește (metaforic) de anabolizante este probabil pentru că mitingul din 2012 era „umflat artificial” prin multiple surse de amplificare, de transmisie/retransmisie *live*, printr-un întreg palimpsest sonor care creează senzația de „cor haotic”³⁴.

Îi datorăm lui Marin Marian-Bălașa o analiză muzicologico-etnografică a scandărilor din Piața 2012, pe care autorul le așază în tradiția primăverii '90 și a lui Decembrie '89. De exemplu, în declinarea „Ole, ole... Astăzi vrem victorie!” (folclor de stadion) – „Ole, ole... Ceaușescu nu mai e!” (Decembrie '89) – „Ole, ole... Frontul ăsta ce mai e? PCR!” (primăvara 1990) – „Ole, ole... unde ești, Băsescule?!” (ianuarie-februarie 2012), etnomuzicologul constată

32. Cântecele populare emblematic al Revoluției Franceze, începând cu 1790.

33. Cântec chilian de protest din 1970, folosit de Salvador Allende în campania sa prezidențială, dar ajuns apoi imnul (neoficial, popular) al mișcării anti-Allende.

34. Să nu uităm: inamicul cel mai de temut al demonstrațiilor din ianuarie-februarie 2012 a fost gerul. Tendința de a-și alia tehnologia în lupta cu gradele de sub zero e de înțeleș.

...o bună adaptare a sloganului melopeizat din decembrie 1989, devenit publicului larg poate mai drag decât suporterilor de fotbal. (Marin Marian-Bălașa, 2012: 239)

Cultura microbiștilor – volubilă, maleabilă și pretabilă la multiple (re)adaptări și pastişări – e lesne de recunoscut la originea multor fapte de agregare protestatară, din Decembrie 1989 și primăvara lui 1990 (cu ecouri în mișcările de protest ulterioare). Multitudinea de steaguri tricolore (cu stema decupată) e de presupus a fi provenit din arsenalul microbiștilor. O anumită disciplină a marșului, a scandărilor și ovațiilor, anumite gesturi „coregrafice”, precum mănuitul cheilor (v. *infra*), par să fie contribuția aparte a suporterilor. În articolul din revista 22 deja citat, Ruxandra Cesereanu îi enumeră pe „suporterii echipelor de fotbal” printre participanții din cele mai diverse medii sociale (Cesereanu, 2013). În comentariile sale de pe pagina web în care arhivează articole dedicate Golaniei, Ioan Roșca atribuie venirii în Piață a „microbiștilor doritori de tribună” o anumită nuanță depreciativă, în contextul unei anumite deplasări a *ethos*-ului contestatar dinspre radicalismul inițial înspre „spectacol”³⁵ (cf. fondul Dumitru Dincă, la www.piatauniversitatii.com/ico).

Niciunul dintre interviuații mei nu-și amintește de grupuri de suporter sau galerii prezente în Piață. Mircea Ordean admite o atare posibilitate, deduce că „era logic să fi fost acolo”, dar memoria sa nu i-a păstrat, printre ceilalți protestatari, pe microbiști ca grup de sine stătător. (Pista de investigație rămâne deschisă în această direcție.)

Zăngănitul cheilor (mai bine zis, al legăturilor de chei sau al brelocurilor) este un moment recurent („ritualic”, cf. Cesereanu, 20003) care îi însuflețește pe manifestanți. E de ajuns ca unul dintre ei să-și ridice brelocul sau legătura de chei deasupra capului și să le scuture, pentru ca, imediat, cei din jurul său să-i imite gestul și apoi toată piața să răsunе de o larmă voioasă și haotic zdrăgănită, asemenea unui imens *Glockenspiel* dizarmonic. Un sentiment irațional, de pură și simplă descărcare a emoțiilor, se răspândește în Piață.

35. Spre deosebire de Piața Universității ianuarie-februarie 2012, când, dimpotrivă, participarea microbiștilor este cea care imprimă radicalism.

Momentul cu cheile... Acel sunet metalic crea parcă o uniune de oțel, dacă nu e prea mult spus... Eram ca războinicii antici care băteau în scuturi, să pară mai mulți. (Mircea Ordean)

Este un fel de ovație nonverbală care s-a practicat și înaintea Golaniadei, încă de la mitingurile din ianuarie-februarie (cf. secvențe din filmul *După revoluție* al lui Claudiu Lucaciu, v. nota 13). Zăngănitului i s-au atașat mai multe semnificații. Succedând de obicei scandările „Demisia! Demisia!” (adresate lui Ion Iliescu sau, în general, guvernanților „neo-” sau „criptocomuniști”), arătarea cheilor ar putea însemna „ieși afară” – un îndemn la retragere, la părăsirea funcției (Sorin Cucerai). În timpul Golaniadei, s-a încetățenit ca legendă a acestui gestului „Ți-a sunat ceasul!”, ceea ce deseori e verbalizat apoi și ca lozincă (Clara și Bogdan Vodă). Într-adevăr, trilul metalic strident și prelungit amintește de soneria unui ceas.

Zornăitul cheilor, de pildă, era însoțit de scandarea „Ți-a sunat ceasul”, subînțelegându-se că era vorba despre comunism. (Cesereanu, 2003)

Mai târziu, la jumătatea anilor '90, scuturatul cheilor își va inversa complet semnificația, în loc de gonire și amenințare ajungând să denoteze augurație și încurajare. Cheia devenise între timp simbolul Convenției Democratice (alianța de partide care se opunea puterii „neocomuniste”) și iată cum agitarea cheilor se resemnificase, se „pozitivase” și se „raționalizase” ca emblemă sonoră (cu corespondență iconică) a unei formațiuni politice (cum ajunseseră să creadă, prin suprapunerea în timp a straturilor memoriei, Sorin Cucerai și Mircea Ordean).

Acea mulțime de oameni scuturându-și cheile – înainte de a transmite un mesaj – transmitea o stare. Larma vibratilă a cheilor imprima o stare de veselie și alertețe. Le putem asimila clopoțelilor, dar nu atât cei ritmați (zurgălăii Crăciunului), cât cei neregulați, anarhici, imprevizibili, ai tichiei bufonești.

REVOLUȚIA FRIVOLĂ. SUBVERSIUNE ȘI SPIRIT CARNAVALESC ÎN MĂRȚIȘORUL „UNIVERSITAR“

Observațiile pe care le-am realizat încă din anii '80 asupra mărțișorilor din diverse situri urbane, cu precădere asupra mărțișorilor din cele două mari „piețe studentești“ din centrul Bucureștiului (Piața Universității și Piața Romană), au generat o serie de articole jurnalistice, de culoare și de ese-uri-comentarii³⁶ situabile teoretic în aria studiilor culturale.

Existența în anii '80 (poate chiar încă din anii '70) a unei contraculturi subversive, asociată îndeobște cu viața studentească, cu umorul goliardic și grotesc, așa-zis „haios“, tipic mediilor universitare și boem intelectuale, este o direcție de studiu care se cere continuată. Considerațiile pe care le fac în acest domeniu se bazează pe observație participativă în anii '80 și începutul anilor '90. În capitolul de față, încerc să surprind altoirea acestui curent („înalt“) pe cultura populară („joasă“), în cadrul minitârgurilor de Mărțișor care, an de an, în mod subtil și imprevizibil, aveau să pregătească descătușarea de fantezie din primăvara lui 1990 din Piața Universității.

Tradițional, trotuarul din dreptul Universității și piațeta „Fântâni de la Arhitectură“ sunt dedicate în fiecare sfârșit de februarie târgului ambulant de mărțișoare. Nu este singurul loc din București în care, an de an, artizanii de mărțișoare își întind tonetele și își organizează bazarul debordând

36. O parte dintre ele sunt menționate în bibliografie.

de prospețime primăvărată și fantezie, înfruntând constrângerile mereu schimbătoare ale autorităților.

În mod deosebit, măștișorarii din zona Universității sunt anume cunoscuți pentru umorul și ingeniozitatea lor. Se obișnuia, încă din deceniile anterioare, ca în preajma Universității și a Facultății de Arhitectură (*idem* în Piața Romană, în preajma Academiei de Studii Economice) să li se permită studenților și tinerilor artiști tutelați de Fondul Plastic să expună măștișoare grotești, excentrice, uneori purtătoare de mesaje ambigue, cvasisubversive. Caracteristici sunt monstruții exoftalmici din ceramică pictată multicolor, având denumiri comice, precum „cocomârlă” sau „prototiptil” și lăudați cu strigături goliardice, carnavalești, uneori ireverențioase (chiar licențioase). Măștișoarele grotești, „studentești”, „alternative”, se deosebesc de măștișoarele „clasice”, acestea din urmă reprezentând simboluri ale desprimăvăării (flori, fluturi, coșari, păsări călătoare precum barza sau rândunica etc.), dar le putem privi ca moștenind tradiții mai vechi, ale unor serbări de trecere precum saturnaliile sau, mai dincoace, lăsatul secului.

Aceste amulete capătă funcția unor măști, în cadrul unui minicarnaval care include târguirea lor, dăruirea lor și apoi arborarea lor vestimentară. Dacă în cazul măștișoarelor „clasice” cumpărarea și dedicarea lor au intrat în zona convențiilor sociale urbane, formalizate (precum oferirea unui buchet de flori), măștișoarele „alternative” implică o rupere a convenției formale, urbanizate, precum și un lanț de mesaje augurale – la rândul lor, anormale, chiar insolente:

- o dată, de la măștișorar la cumpărător;
- a doua oară, de la cumpărător la destinatar(ă).

În cadrul ambelor binoame comunicaționale, e nevoie de suficientă familiaritate sau acceptare a stării carnavalești, caracterizată de suspendarea convențiilor sociale (astfel încât, de exemplu, colega sau prietena căreia îi ofer o *cocomârlă* să nu se supere, să nu resimtă gestul ca pe o aluzie malițioasă sau ca pe un alt gen de afront; ci, dimpotrivă, să aprecieze originalitatea darului, ba chiar să și-l asume aspectual cu suficientă autoironie; cu alte cuvinte, să se arate lumii purtând *cocomârta*, prinsă cu șnur la piept).

Ca să intri în acest joc, îți trebuie – îți *trebuia* atunci, în acei ani, mai mult decât acum, în deplină postmodernitate – o anumită deschidere; trebuie să fii ceea ce se numește „fire trăsnită“ sau „haioasă“. Iar dacă în restul anului numai trăsnită nu ți-e firea, ți se poate întâmpla în atmosfera *pieței/târgului* informal:

Glume improvizate liber, replici și contrareplici între negustori concurenți, apropouri și aluzii frizând temeritatea bancurilor politice – toate erau împărtășite ca într-o agora informală. Dacă erau femei cele care vindeau, erau ele primele purtătoare ale măștișoarelor, cu care își umpleau pieptul ca generalii decorați în lupte. Dacă erau bărbați, se deghizau, se vopseau pe față, se coafau cu peruci, așa cum n-ar mai fi făcut-o cu niciun alt prilej: deveneau ei înșiși niște măștișoare uriașe! Participarea cumpărătorilor era și ea pe măsură. În jurul tejghelelor, roiau mereu cumpărători sau gură-cască, contaminați de același spirit al libertății, al cugetului descătușat, al normalității după care tăn-jeam... (Dumitrescu, 2008 a)

Acceptarea anomalismului (și aderarea la el) presupune să ai simțul umorului, chiar al absurdului, precum și o anumită înclinație spre bizarerie și frondă, tipice zonei de subcultură/contracultură juvenilă, predominant studențească, care poate fi legată de moda brigăzilor artistice și de manifestările artistice din zona cluburilor studențești. Este o zonă de libertate a gândirii și expresiei, tolerată (și – se presupune – controlată) de către autorități în anii '70–'80 și care corespunde unei sensibilități latent contestată a publicului tânăr, prezent cu precădere în medii universitare. Acest spirit tânăr – „trăsnit“ sau „haios“ – întregeste (întreaga mai cu seamă atunci) atmosfera de sărbătoare primăvărată, alături de spectacolul florăreselor, la rândul lui plin de culoare și de spontaneitate.

În acord cu optimismul „cosmic“ al primelor zile de primăvară, târgurile spontane de Măștișor constituiau pentru români, în apăsătorii ani '80 (faza terminală a regimului totalitar), *cronotopuri*³⁷ ale speranței, ale adăpării de la un fond comun de protecție telurică și încredere.

37. *Cronotop* (sau *spațiu-timp*) este un concept lansat de Mihail Bahtin în domeniul teoriei literare și semnifică reprezentarea (narativă)

Putem bănuî că regimul totalitar ar fi îngăduit atari manifestări populare, în scop de drenaj al umorilor sociale. Februarie–martie constituia perioada unor manifestări populare organizate și controlate de stat în scop lenitiv, precum „Marea Tragere Loto a Mărțișorului”. Nefiind o sărbătoare creștină, Mărțișorul nu constituia o amenințare ideologică; în plus, situarea sa în preajma Zilei Femeii (8 Martie, sărbătoare asumată pe plan mondial de mișcările laburiste și feministe și, deci, însușită de regimurile socialiste/comuniste). E posibil chiar ca strategii cultural-ideologici ai regimului să fi încurajat serbarea precreștină a Mărțișorului, pentru ca aceasta, în binom cu Ziua Femeii, să contrabalanseze importanța marilor sărbători creștinești ale perioadei (Lăsatul Secului, Mucenicii, Moșii). Astfel, mărțișorarii, tolerați și asimilați micilor meșteșugari, tutelați și monitorizați economic de Fondul Plastic, puteau fi instrumentalizați ca agenți ai unui anticlericalism voios și ai unui tradiționalism popular „legitim”, cu conotații protocroniste.

Apariția tocmai în cadrul acestei comunități artistic-meșteșugărești a celui „trăsnit” spirit de frondă, care a participat, în mod greu de cuantificat, dar nu de neglijat, la slăbirea presiunii ideologice și la alimentarea unor oaze de libertate și

a unui „tărâm” care înglobează în referința comună un anumit moment temporal și un anumit sit spațial, atribuindu-le amândurora un caracter mitic, legendar, ca în cazul romanelor cavalierești din Evul Mediu; sau, în cazul romanului modern, simpla referință „în solidar” a unității spațio-temporale (Bahtin, 1978). În antropologie, termenul *cronotop* este împrumutat de Keith Basso pentru a desemna modalitatea în care unele triburi de apași formulează referințe evenimențiale în cadrul istoriei orale/memoriei patrimoniale a tribului (Basso, 1984: 44-45). O tendință oarecum asemănătoare cu cea a apașilor (și poate mai degrabă a europenilor din Evul Mediu amatori de romane cavalierești) este cea a românilor de a privi *piața/târgul* ca un tărâm/eveniment ce înglobează deopotrivă o dimensiune temporală și una spațială. De aici polisemia termenilor *piață*, *târg*, dar și *Golană/Golaniada* (care desemnează deopotrivă situl urban, dar și momentul istoric al manifestării), conform mărturisirilor interviuaților mei (v. nota 1). Pentru țăranul român (cf. basme, snoave, proverbe), *târgul* este prin excelență un *cronotop* cu mare încărcătură experiențială. De exemplu, proverbul „Socoteala de acasă nu se potrivește cu cea din târg” poate fi înțeles și în dimensiunea sa spațială, și în cea temporală (ambele înglobate într-un plan *experiențial*).

speranță în plină epocă totalitară, face parte din paradoxurile care contribuie la conturarea unei figuri ambigue, proteice și incontrollabile a mărtişorului, figură care astfel se apropie de cea a precupeţului/coţcarului/nebunului de carnaval.

Mărtişorul '90, primul 1 Martie „liber și democratic“, s-ar fi convenit poate să încununeze simbolic marea schimbare din Decembrie '89.

Germeii libertăţii, mijici până atunci în subteran, acum înmugureau, în sfârşit, la lumină. Putem spune chiar că dădeau în floare, dacă e să ținem cont de intensitatea cu care piețele și piațetele Bucureştiului s-au umplut cu tonete de mărtişoare, gablonțuri, broşe, brățări și alte bijuurii „de Fondul Plastic“, mai mult sau mai puțin legate de simbolistica primăverii. Evident, Piața Universității se evidenția printr-un plus de culoare și vitalitate, la care participau și florăresele, dar și mărtişorarii „alternativi“, creatorii de „cocomârle și prototiptili“, care își revendicau – pe bună dreptate – locul și rolul de starosti ai sărbătorii. Pentru prima oară, strigăturile și îndemnurile lor de vânzare ieșeau din sfera aluziei sibilnice, a trăsnăii aparent irațională, și o cucureau pe cea, mai amplă, a protestului liber. Era momentul în care se putea striga în piața publică „regele e gol“ – și nu doar solitar, ci pe mai multe voci (chiar dacă uneori dizarmonice). Părea să fie momentul de glorie al monstruleților din ceramică, prilejul optim în care să devină vedetele pieții, fără teamă și fără fereală. În sfârşit, prototiptilul putea fi etalat și lăudat și mai gălăgios, și mai carnavalește strident ca în anii trecuți.

N-a fost să fie...

Gloria a aparținut altui gen de artefacte: anume cele religioase sau conotate sacru/spiritual. Hitul Mărtişorului '90 a fost, fără îndoială, crucifixul, cu șnur sau cu lăntişor, de agățat la piept, la brățară sau de așezat pe noptieră. Icoane mari sau mici, multe dintre ele din sticlă, executate (cel mai probabil în București) după modelul celor din Sibiu și Făgăraș, cădelnițe, tămâiernițe, șiraguri de mătănii etc. – un nebănuț de larg sortiment de obiecte de cult, dintre care nu lipseau reproducerile celebre, cum ar fi „Cina cea de taină“, „Precista îndurerată“, „Coroana de spini“ etc. Era un debut, era o încălcare a normei (nescrise, dar mutual consimțite în

anii ateismului oficial de stat) ca accesorii religioase să nu se amestece cu Mărțișorul. Fuziunea se petrecea dintr-odată în chip natural, ca încă o formă a libertății: dacă mărțișoarele sunt menite să aducă noroc (sau să ferească de rele), efectul lor va fi multiplicat prin atașarea unei iconițe (la rândul ei, încărcată de „putere“).

Succesul comercial a perpetuat zona micilor iconari din Piață chiar și după data de 8 Martie, care de obicei constituie scadența extremă a mărțișorurilor (Ziua Femeii constituind încă un ultim prilej de înmânare a mărțișoarelor). Nou-resuscitatul interes pentru religie al românilor, prezența în Piață a lăcașurilor de pomenire a „eroilor martiri“, cu slujbele cvasipermanente care adunau împrejur nu doar clerici, ci și mulțimi de mireni, precum și (se poate presupune) apropierea sărbătorilor pascale perpetuau activitatea negustorească, deși discretă, plină de vitalitate, în anumite zone ale Pieței Universității.

Când, după șase săptămâni, va începe marea manifestație, aceasta va găsi în Piață un vad târgoveț, dacă nu activ, măcar amorsat, păstrând încă memoria recentă a primului târg de mărțișoresc în libertate.

Vom regăsi ingeniozitatea fantastă și spiritul goliardic ale boemei studențești și artistice în aspectele ludic-carnavalești ale Golaniadei. Acceptarea autoironică a „titlului de Golan“ (în fapt, insulta disprețuitoare a președintelui Iliescu la adresa lor), asumarea frondistă și arborarea vesel carnavalescă a insinelor și a ecusoanelor cu „golan“, „golancă“ (plus variațiuni) continuă tradiția mărțișoarelor „trăsnite“. Lozincilor și refrenelor contestatare ale Golaniei li se pot găsi multe filiații în cultura populară, dar ingeniozitatea și umorul lor plin de prospețime și optimism pot fi asemuite cu ale „haișilor“ mărțișorari „cu studii“. Nu în ultimul rând, prezența, fie și sezonieră și/sau sporadică, a unor forme de comerț ambulant în Piața Universității avea să anticipeze apariția micilor negustori în timpul manifestației-maraton (bișnițarii, „țigani“ etc.). Imaginea lor ambiguă, caracterul lor proteic, incontrollabil, în percepția manifestanților, îi apropie de imaginea nebunului/coțcarului, a cărui ipostază urbană (universitară) era mărțișorarul „trăsnit“.

GOLAN – GOLANIA – GOLANIADA

Drept rezultat al discursului lui Ion Iliescu, care a calificat drept „huligani” și „golani” demonstranții de la Universitate, în piață au început să vină din ce în ce mai mulți oameni... În fața Facultății de Arhitectură a fost întinsă o pancartă imensă: „Facultate de golani”. Manifestanții scandau: „Nu suntem partide!” și „Suntem golani!”. (Cristea, 2006)

Termenul de golan este transfigurat într-o legitimație de onoare, derapajul verbal al lui Ion Iliescu fiind metamorfozat într-o decorație. De aici, paleta largă a termenului de „golani”: de la „golan – fost huligan”, la „golan tenace” etc... La 8 mai, Doinei Cornea i se înmânează Diploma de „Golan” cu numărul 1. Categoriile de „golani” se ramifică și nuanțează la maximum în apropierea alegerilor: „golan pensionar”, „pui de golan”, „golan bătrân”, „golan radical”, „Supergolan” etc... de la „golan convins” la „golan manipulat”... (Cesereanu, 2003)

Nu e prima dată în istoria protestelor și a mișcărilor contes-tatar-revoluționare când un apelativ disprețuitor adresat rebelilor (de obicei, de către forțele reacționare) este răsturnat valoric și resemantizat. De la *sanculoții* (*sans-culottes*) din 1789 până la *descamisados* din spațiul hispanic zguduit de mișcări sociale până la *rotos* din Chile, la început de secol XX, de fiecare dată asumarea poreclei – cu un orgoliu ferm al conștiinței sociale – și prefacerea acesteia în „renume” exprimă o atitudine polemică moralistă, biciuitoare. Da, noi suntem cei mulți și amărâți (golani, plebei, fără de cămașă etc.), dar voi, care ne judecați astfel, cum sunteți?, se subînțelege.

Foto nr. 12 – Insigna de golan (foto Mircea Ordean)

O răsturnare de sens complementară capătă astfel expresia „om de bine”, pe care și-o arogau conformiștii politic, simpatizanții FSN. Operându-se dihotomic, se opune vlădica, conducerea, susul imoral și samavolnic, cu opinca, cei de jos, depozitarii „adevăratei noblețe”, cea a cugetului liber. Se conturează o imagine șarjată, în alb și negru, bine și rău, nou și vechi; perfect redată de refrenul *Imnului golaniilor*: „Mai bine haimana decât trădător,/ Mai bine huligan decât dictator,/ Mai bine golan decât activist,/ Mai bine mort decât comunist”, după ce în prima strofă, manifestația este numită „o gașcă mare de golani ce-au alungat sclavia”³⁸.

Adeziunile intelectualilor de la Paris (Eugen Ionescu, Alexandru Paleologu – acesta aflat în misiune diplomatică) la mișcarea golanilor a fost un moment important de legitimare a manifestației. A-l avea de partea ta pe Părintele teatrului absurd, autodeclarat public „golan”, îți furnizează o muniție puternică și totodată subtilă, ironic spirituală. Solidari cu mișcarea golanilor s-au declarat studenții unor universități europene, dar și personalități precum Maica Tereza³⁹.

38. V. nota 45.

39. „Manifestația din Piața Universității a provocat o serie de solidarizări, atât din țară (unde, în câteva orașe, au luat naștere piețe-satelit ale celei bucureștene), cât și din străinătate. În ziua de 2 mai, studenți

*Foto nr. 13 – Cochetărie: insigna de golan(că) la pălărie
(foto Mircea Ordean)*

Foto nr. 14 – Minigolan la megafon (foto Mircea Ordean)

de la Universitățile Cambridge, Harvard, Sorbona și Oxford se declară «golani» solidari cu studenții din Piața Universității... Eugen Ionescu trimite telegrama de la Paris, declarându-se «golan academician», fapt care anulează persiflator așa-zisa infracționalitate a protestatarilor din «Golania», venită dinspre Putere. Foarte cunoscuta călugăriță misionară Maica Tereza transmite, și ea, mesaj de solidaritate către Piața Universității. Diferite țări europene își trimit steagurile în «Golania» și diverse ligi pentru apărarea drepturilor omului trimit, la rândul lor, mesaje de solidaritate cu Piața Universității.” (Cesereanu, 2003)

A urmat în mod firesc redenumirea Pieței în Golania și Goland(i)a. Din interviuri (dar și din materialele scrise), am constatat că, pragmatic situațional, termenul Golania este folosit pentru a denumi deopotrivă spațiul manifestării și intervalul temporal în care aceasta avut loc (ca un sinonim *ad hoc* pentru Piața Universității). Funcția aceasta de *cronotop*⁴⁰ vorbește despre caracterul său mitic, despre amprenta emoțională extraordinară pe care a lăsat-o asupra participanților (de spațiu al libertății, de timp al fericirii etc.), dar și despre proximitatea conceptuală față de paradigma târgului, ea însăși puternic cronotopică.

Foto nr. 15 – „Matricola” de golan(că) a Danei Fodor

Ideea de Țară a Golanilor, de țărâm cvasiutopic al libertății și al *josului* rebel care înfruntă *susul* autoritar, răsturnându-l simbolic, este în esență un concept carnavalesc. Contextul grav, al deliberărilor politice, al reflecțiilor ideologice și al strategiilor electorale trasate de partide, e relativizat („destabilizat”) odată cu această redenumire „hâtră”, într-un sens ludic, frondist, problematizant.

Această șarjă autoironică a autoporeclirii este dusă mai departe prin confecționarea și arborarea așa-ziselor „insigne”, „etichete” sau „legitimații de golan”, confecționate sim-

40. V. nota 37.

Foto nr. 16 - Șapcă de huligan (foto Mircea Ordean)

plu, din bucăți de carton inscripționate. Așa cum arătam (*supra*, capitolul 7), descendența lor e de căutat în tradiția mărtișoarelor „trăsnite“, „haioase“, care presupun, în toate etapele rituale (de la etalare/lăudare, trecând prin achiziție și dăruire, până la arborare/asumare autoironică), o convență, dacă nu chiar o comuniune, a stării de joc și glumă, de evadare în umor.

Aveam insigne cu „golan“ sau „golancă“, făcute din bucăți de hârtie cu inscripții pe ele: „golan sublim“, „golan nervos“ (Răduț, care era instructor de karate își făcuse cu „golan nervos“!)... Altul era „golan intelectual“... Până și câinilor le atașaseră insigne cu „golan“! (Bogdan Vodă)

Cuiva i-a venit ideea de a scrie „golan“ pe un cartonaș pe care l-a prins pe piept, ca pe o insignă. A fost suficient ca gestul să fie copiat de toți cei din jur. Mii de oameni și-au creat astfel de insigne. Insulta adresată manifestanților de Ion Iliescu a devenit simbolul luptătorului anticomunist, al militantului pentru democrație, intrând astfel în legendă. S-au format chiar „categorii“ de golani: „golan de bine“, „golan de bună-credință“, „golan titrat“, „golan elev“, „mini-golan“, „golan muncitor“, „golan arestat“, „golan alergic la roșu“, „golan cu două doctorate“, „golan meditator de fesenști“, „golan cu opinii“, „mamă de golan“ etc. (Cristea, 2006)

Se adresează mulțimii un „golan cu diplomă” (spre seară mulțimea și-a pus la piept ecusoane cu titlul de „golan” – de diverse orientări: „golan periculos”, „golan manipulat”, „golancă”, „golănaș” (Constantin Răduț, *Dimineața*, 25 aprilie 1990)

Spuneam (v. *supra*) că, prin fondul carnavalesc pe care îl ating astfel, mărtișoarele „trășnite”, groțești, pot fi văzute ca *mini-măști*. Pe același filon, insigne de golan sunt parodii ale ecusoanelor, ale matricolelor sau ale carnetelor de membru. Arborarea lor presupune aceeași comuniune ludică, aceeași viziune carnavalescă a *lunii pe dos*. Variațiunile „golan sublim”, „golan nervos” etc. sunt rezultate ale stării de neastâmpăr creativ, de ingeniozitate studentească, goliardică, moștenită – dacă nu direct de la mărtișorarii trășniți ai anilor '80 – din subculturile subversive ale deceniului precedent.

În riposta (auto)ironică a „insinelor de golan” pot fi identificate figuri de expresie și de stil de factură postmodernă⁴¹. Le neglijez cu bună știință, concentrându-mă exclusiv pe moștenirea târgoveț-carnavalescă, hotărât premodernă, a Golăniei.

41. Contestarea în subculturile juvenile adoptă, începând cu anii '80, metode postmoderne precum așa-numita „ironie a dublului exact” (*l'ironie du double exact*) sau, abreviat, „IDEX”: o imitație necaricaturală, cvasiexactă, care „*introduit une ambiguïté insurmontable quant aux intentions du personnage qui reproduit le comportement contesté par d'autres*” (Obalk și Soral, 1984).

FOLKIȘTII. PAȚURCĂ

Din Piață nu lipseau folkiștii: cântăreți care se acompaniază cu chitara, strângându-i în jurul lor pe manifestanți.

Folkiștii reprezintă o contracultură definibilă printr-un soi de militantism romantic, alimentat de figura haiducilor din cântecele lui Valeriu Sterian sau ale Phoenixșilor. Ei sunt (se doresc a fi) „cei ce pușcă-n lună”⁴², cultivatori ai unei libertăți idilic-escapiste. În cele două decenii precedente, propaganda a încercat să-i controleze și chiar să-i instrumentalizeze. Termenul *folk* a fost românizat prin sintagma „muzică tânără” (nu tinerească! – *nota bene*) de către Adrian Păunescu, iar stilul urban alternativ, rebel și incontrolabil, a fost justificat și domesticit prin abile programe cultural-ideologice. Tinerilor li se acorda concesiile de a fi un pic nebuni, de a mai zburda și ei pe lângă „linia partidului”, cu condiția de a nu o pierde cu totul din vedere.

De obicei, cânt vocal acompaniat de chitară, muzica folk, mai ales după ce a devenit „tânără”, și-a pierdut caracterul de protest original. Predilecte erau adaptările muzicale ale unor poezii clasice. Haiducia, temă favorită pentru caracterul escapist, era tolerată de cenzură, întrucât reprezenta

42. *Strunga* trupei Phoenix este genul de cântec de vitejie restituit: versurile îi aparțin lui Vasile Alecsandri care, la rândul său, adaptează (dacă nu chiar reproduce) un cântec din repertoriul rapsozilor populari ai secolului al XIX-lea (Phoenix, *Strunga*, în *Mugur de fluier*, LP, Electrcord, București, 1974; respectiv Vasile Alecsandri, *Pasteluri și poezii populare ale românilor*, Art, București, 2012).

avatarul propagandistic-istoric al luptei de clasă. Din armonizarea ambelor vederi (cea bucolică a artiștilor și cea național-comunistă a cenzurii) a rezultat un soi de protocomunism neaoș cu fașon romantic. Treptat, folkiștii au fost îngurgitați și lotizați de diverse megaprograme cultural-ideologice, precum Cântarea României, Cenaclul Flacăra și, în ultimii ani ai regimului, Serbările Scânteii Tineretului.

În ciuda acestor strategii de înregimentare, folkul avea mereu un potențial de subversiune care tindea să scape obrocului ideologic, iar folkiștii purtau în însăși atitudinea lor o marjă de rebeliune care putea să depășească limitele „frumoasei nebunii” îngăduite de regim. Oricând/oriunde se iveau doi tineri cu o chitară, deveneau un potențial focar de revoltă. În primele luni ale lui '90, acest focar avea prilejul să izbucnească, iar Golania părea mediul cel mai inflamabil.

*Foto nr. 17 – Folkist din zona corturilor
(foto Mircea Ordean)*

Mircea Ordean își amintește că erau „mai mulți care cântau pe stradă, în timpul zilei, pentru că seara era imposibil să mai cânti” (din cauza sunetului acoperitor al instalației de amplificare de la Balcon). Dintre aceștia, s-a remarcat Cristian Pațurcă.

Cei de pe stradă care mai cântau la o chitară... nu știu câți erau, pe unii mi-i aduc aminte, dintreăștia l-au selectat pe Pațurcă (care) începuse cântând jos la corturi. Lumea i-a zis: ai cântat frumos, urcă (la Balcon), să le cânți tuturor. (Mircea Ordean)

Astfel, Cristian Pațurcă și textierul său principal, Petre Constantin alias „Dr. Barbi“, ajung în *board*-ul Balconului, urmând aceeași traiectorie democratică, a oratorilor „emanați“ din rândul mulțimii: de jos în sus, dinspre Teatru—Inter înspre Universitate. Prin această promovare, statutul lor se schimbă: din rapsozi de „colțul străzii“, devin artiști oficiali ai Golaniei. Accesul în Balcon aduce și accesul la stația de amplificare: în sfârșit, cântecele lor se vor auzi și seara, când mulțimea umple Piața.

Spre deosebire de Alexandru Andrieș sau Valeriu Sterian, cantautori consacrați, care performează ca invitați speciali în Balcon, Pațurcă își câștigă anevoie rolul de vates ai golanilor, după zile și ore petrecute în Piață, așa-zicând „la munca de jos“. (Se păstrează oarecum diferența dintre vedetele civice ale intelighenției invitate să onoreze manifestația cu prelegerile lor și manifestanții „de jos“ care au inițiat mișcarea). Compunând acele cântece printre simplii manifestanți și repetându-le zilnic în contact nemijlocit cu ei, cantautorul și textierul se supun feedbackului permanent al acestora, dezvoltând astfel o operă cvasifolclorică. Astfel se explică faptul că unele dintre cântece golanilor au (și) alți autori, cum ar fi Laura Botolan, Stelian Maria, Vlad Galiș, A. Vasile. Creații colective, ele poartă amprenta epigonismului păunescian.

În puțin timp, manifestarea din Piață a generat o sumedenie de fapte de cultură populară; „Piața“ are limbajul său, glumele sale, obsesiile sale. Aproape toate apar în aceste cântece. Stilul lor, acel folk solemn, uneori bombastic, moștenit de la Cenaclul Flacăra, reflectă gustul publicului:

Mi se părea Cenaclul Flacăra. Dar noi, fiind generația Cenaclului Flacăra, aveam nevoie de așa ceva. (Clara Vodă)

Printre motivele de distanțare actuală față de „ce simțeam atunci“, intervievații menționează această amprentă a lui Păunescu și a Cenaclului Flacăra asupra folkului lui Pațurcă.

Adrian Păunescu era considerat de către publicul „anticomunist” drept poetul de curte al cuplului Ceaușescu și judecat aspru pentru influența copleșitoare a propagandei sale, exercitată mai cu seamă prin intermediul Cenaclului Flacăra (formulă de spectacole muzicale, cu numeroși artiști, predominant din zona folk, care străbăteau țara în îndelungi turnee). Eficiența acestei propagande e dovedită de însăși farmecul pe care îl exercită, paradoxal, tocmai asupra criticilor săi.⁴³

Mi s-a părut totuși o chestie forțată și o ducere în derizoriu a Pieței Universității. Nu era loc pentru așa ceva aici, aici au murit oameni... Cântecul acesta nu avea nici umor, nici dramatism... erau așa, o peltea... (Bogdan Vodă)

Ca un simptom al contagiunii Cenaclului asupra Pieței este rolul de *textier recitator* pe care și-l asuma „Dr. Barbi”, după modelul (poate neconștientizat) al lui Adrian Păunescu. La fel ca poetul *Ultrasentimentelor*, „Dr. Barbi” prefătează momentele muzicale ale colegului muzician cu declamări entuziaste, menite să incite atmosfera și, nu rareori, recurge la procedeul recitării intercalate (versul recitat de el reluat apoi pe muzică) „brevetat” de Păunescu însuși și devenit amprenta sa de bard profetic.

Mircea Ordean consideră că însuși obiceiul de a pune folkiști să cânte de la o tribună, între discursuri cu caracter politic, militant, e „luat de la Păunescu”.

Tentând o minimă exegeză, se poate spune că Alexandru Andrieș este invitat ca un opozant subversiv al regimului Ceaușescu, exponent important al frondei inteligente, ludic-ironice tipic optzeciste, cu precădere în mediile universitare și/sau boeme. El a influențat și a anticipat cultura Pieței în opera sa din anii '80. Cântând în Piață cântece noi, „din libertate”, precum parodia la *Don't Worry Be Happy*, el înrâ-

43. De exemplu, Octav Rădulescu, unul dintre anticomuniștii incontestabili ai Pieței și unul dintre cei mai persecutați deținuți politici, folosea în discursurile sale expresia „Maiestatea Sa, poporul român” (cf. *Libertatea*, 24 aprilie 1990, București), care amintește în mod surprinzător de păunescianul „țăran român, Măria Ta” (*Întoarcerea Țăranului*, muzică Ștefan Hrușcă, text Adrian Păunescu, în LP *Ștefan Hrușcă*, Electrecord, 1984).

urește asupra culturii Pieței ca un artist de sine stătător. La fel putem spune și de Valeriu Sterian, care adaugă Pieței o tonalitate gravă, patetică, de recviem.

Spre deosebire de ei, Pațurcă are profilul unui „rapsod folcloric”. El în persoană e dovada perfectă că Piața își secretă propria cultură și că își recunoaște (democratic) propriii reprezentanți. Pe o scară a *distincției* (Bourdieu, 1979), l-am putea situa pe Andrieș ca preferință a unei elite de studenți și a tinerilor intelectuali care gustă „optzecismul” aluziv și multiplu rafinat (întâlnit, de asemenea, la Divertis, Vouă, Ars Amatoria, Teatrul Podu’ sau, în rock, la Timpuri Noi și Florian din Transilvania). În timp ce Pațurcă și Constantin ar acoperi un gust mai demotic, răspândit în rândul mai multor categorii sociale, care se familiarizaseră în ultimele decenii cu „muzica tânără” promovată de Păunescu, inclusiv la radio și televizor, alături de poezia sa, înaripată, bombastică și fățiș militantă (în contrast cu „poezia patriotică” a regimului, arhimanieristă și superconvențională, în fapt lipsită de forță mobilizatoare).

Succesul lui Cristian Pațurcă rezidă poate în adecvarea stilului bombastic-înaripat, de sorginte păunesciană, la starea de libertate și la nevoia demonstranților de cântece-manifest. Aluzia, ironia prea subtilă și textualismul lui Andrieș erau poate prea sofisticate pentru o mulțime care „își zăngănea armele”.

Că lui Pațurcă nu îi e totuși străină vâna parodic-goliardi-că o dovedește cel mai vesel și cel mai popular cântec – *Nu plecăm acasă* –, prelucrarea unui cântec „de băută”: „Noi de-aicea nu plecăm, nu plecăm acasă,/ Până nu ne-o îmbăta și-om cădea sub masă” devine, la al doilea vers, „...până nu vom câștiga libertatea noastră”. Încă un ancoraj înspre cultura serbărilor populare, ducând poate chiar către substratul arhaic al Dionisiilor.⁴⁴

Dar Pațurcă se avântă și mai mult pe tărâmul parodiei, cu *Lambada golanilor*, o pastişă vodevilescă a celebrei piese la-

44. Deși preluarea din folclor e evidentă, pe coperta culegerii *Din cântecele golanilor*, vol. I (LP, Irimag Productions, 1991), e consemnat: muzica și versurile – Stelian Maria. O variantă cazonă a cântecului (probabil tot cu destinație bahică) avea refrenul „Noi de-aicea nu plecăm, nu plecăm acasă, până când nu bombardăți șandramaua noastră”.

tino (care nu va fi inclusă pe seria de LP-uri *Din cântecele golanilor*⁴⁵, probabil din motive de copyright). Un fapt poate prea frivol pentru a fi consemnat de cronicarii vremii este că *Lambada*, în versiunea braziliană originală, e un cântec-blemă al Revoluției din decembrie. El a răsunat, ca hit *number one* al sezonului, începând din 22 Decembrie, din casetofoanele portabile aduse de tineri în stradă, fie ținute pe umăr, fie scoase pe geamurile laterale ale Daciilor, pentru a sărbători eliberarea de Ceaușescu „cu dans și voie bună”. Tragismul general al acelor zile impune o abordare gravă, care îndeamnă la trecerea sub tăcere a unor astfel de amănunte distonant carnavalesci. Cercetătorul faptelor sociale nu are însă cum să le evite. Ele ne pot ajuta să pătrundem înțelesul celor întâmpate atunci. Iar ideea că un tânăr sau o tânără care se unduiește pe ritm de lambada ar putea fi tocmai în acel moment ținta unui pușcaș ascuns nu subminează tragismul situației; dimpotrivă...

Or Pațurcă își găsea perfect locul în această nouă sărbătoare, care o evoca și o continua pe cea din Decembrie, cu toate fațetele sale. El și restul folkiștilor erau păunescieni (deci pasibili de reacționarism) doar la nivel formal. În mod paradoxal, retorica hiperbolic-bombastică a lui Păunescu se adecva mai bine în contextul contestatar (cvasirevoluționar) al Golaniei decât în marile Cenacluri de odinioară, care mimau rebeliunea, pesemne în scop de drenaj social.

Conținutistic, Pațurcă cântă și reflectă Piața, îi oferă acesteia substanță sonoră și coordonatele unei trăiri rituale prin cântec și scandare: imn, reculegere, jubilație colectivă etc. Poate cântecul care sintetizează cel mai bine spiritul multifățetat al Pieței, împăcând solemnitatea ceremonială cu ludicul carnavalesc este *Golan post-mortem* (totodată cântecul de maxim epigonism păunescian). Ironia frondistă a termenului *golan*, combinată cu ideea de celebrare pioasă, își desfășoară pe îndelete, elegiac, sensurile. Morții din Decembrie sunt coborâți de pe soclul de eroi, pentru că ne sunt familiari și vii

45. Vol. I, 1991 (album semnat Cristian Pațurcă, Laura Botolan și Dr. Barbi) și vol. II, 1992 (semnat Formația Rond), ambele discuri LP publicate de Irimag Productions.

(„Mi-e greu titlul de erou,/ Căci frați noi suntem“), ca la parastasele cu chef sau ca la târgurile de Moși. Comemorarea este completă cu pomenirea victimelor din închisorile comuniste. Acestea, ce-i drept, nu sunt detabuizate la nivelul de „golani post-mortem“, dar ni se spune că patronează o „nație blândă de golani“⁴⁶ (ceea ce atacă poate tabuul – superior – al națiunii).

Să râzi înlăcrimat de evlavie și să te zbânțui intonând un recviem – așa ceva e posibil în Golania, un soi de Cocania a libertăților recucerite, țara întoarsă pe dos care se voia o scurtătură către tărâmul făgăduit al societății. Iar în acest *cronotop* carnavalesc, figura autoasumată a golanului (așa cum ne apare idealizată în cântece) frizează – pe alocuri echivalează – figura paradoxală, sfâșiată de contradicții, a nebunului de carnaval.

46. Muzică de Cristian Pațurcă, versuri de Laura Botolan (*Din cântecele golanilor*, vol. I, 1991, Irimag Productions). Sunt tot mai înclinat să cred că Laura Botolan este un pseudonim al lui Adrian Păunescu. Enunț această eventualitate ca pe o ipoteză și o invitație la analiză pe text, către exegeți mai pricepuți decât mine.

ROCKERII

Alături de folkîști: rockerii. Exponenți ai altei contraculturi juvenile definite în raport cu muzica, rockerii experimentează, în primele luni de după Decembrie '89, exprimarea neîngrădită în spațiul public, după ani de obroc cultural-ideologic. Rockerii se disting printr-un anumit „fason occidental”, încă nu pe deplin asimilat de restul societății.

Oamenii se luau de tine dacă purtai o geacă de blugi sau un tricou cu Metallica... Și plete! Firește, dacă aveai puține plete... Eu eram îmbrăcată în blugi, în ghete, în bocanci... Eram cu ei (rockerii) – eram îmbrăcată la fel ca ei. Se luau de tine femei, bărbați – ziceau: Ești de-a lui Rațiu⁴⁷. Eu aveam aceleași certuri acasă, cu tata. Nu mâncam cu el la masă. „Ce cauți cu Rațiu?”, mă întreba, „Vă dă bani?” Credea ce se spunea la el la serviciu, la uzină. Aveam mari scandaluri cu ai mei. (Dana Fodor)

Înainte să șocheze prin muzică, rockerii transmit societății un mesaj prin înfățișare. Stare de șoc, agresiune vizuală, occidentalism – rockerii lansează, cu straietele și lookul lor ostentative, un apel la trezire, un cucurigu care, odată conștientizat și contextualizat, devine *Deșteaptă-te, române!*. Fie că e vorba de epatarea simțului comun, fie de un teribilism imatur, în contextul unei societăți închise și controlate

47. Ion Rațiu (1917–2000), membru PNȚ, după Decembrie '89, unul dintre fruntașii PNȚCD, candidat la alegerile prezidențiale din 20 mai 1990; multă vreme, ținta predilectă a propagandei denigratoare a FSN, pe motiv că a trăit în lux occidental, departe de țară.

ideologic, toate aceste cochetării juvenile capătă dimensiunile unei fronde.

În garderoba de rocker, predomină în acea perioadă blugii și geaca de blugi, și încep să apară tot mai mult articolele din piele neagră, țințele, capsele și nasturii metalici, precum și clasicele tricouri negre (cu sau fără imprimeu). Pânza de camuflaj e la mare modă, ca și alte accesorii împrumutate din costumele PTAP⁴⁸ sau ale gărzilor patriotice. Părul e purtat la extreme: ori plete (inclusiv băieții), ori ras la piele (inclusiv fetele). Bocanci, curele, catarama... Piercingul și tatuajul sunt încă rare, dar băieții încep să arboreze cercei. Privirea dură și aerul de luptător îi ajută să suporte atitudinile încă mefiente sau batjocoritoare ale bucureștenilor simpli, din clasa proletară.

Am fost alergați, huliți... Era câte o gospodină care se trezea: punkiștii! drogații!... huo! pe ei! Și atunci fugeam... (D. F.)

Piața este un loc în care se simt absolviți de marginalizare și li se acceptă alteritatea într-un mod firesc: alături de folkish-tii cu accesorii hippie și ligarzii cu chimire și ii, ei sunt încă un trib.

Conștiința de rocker, „supărarea” pe care declară că le „vine de la muzică” se transmite în vehemența cu care scandează protestele: „Noi, rockerii, eram cei mai supărați!” (D. F.). Ca și folkish-tii, rockerii aparțin tuturor categoriilor sociale: „Erau și muncitori, și erau și liceeni la Tonitza, și studenți la Arte...” (D.F.).

Piața devine pentru rockeri un spațiu stabil de întâlnire, în care își instituie un mic târg al schimburilor de discuri și accesorii vestimentare:

Care mai de care făceau trocuri de gecii, bocanci, curele, era mișto de tot... Tricouri cu [Iron] Maiden găseai acolo... (D. F.)

Protestatari la maximum, hedonici la extrem, costumați ultra (pentru opinia vremii), rockerii par să fie golani-goliarzi-târ-

48. Pregătirea Tineretului pentru Apărarea Patriei – în regimul socialist, program-cadru de pregătire premilitară a liceenilor în stagii extrașcolare.

goveți perfecți. Starea lor de voieșie („E adevărat, rockerii le cam pileau...” – D. F.), privită cu mai mult sau mai puțin oprobriu de restul societății, în Piață e tolerată cu oarecare simpatie. Trocul cu obiecte de hobby pe care îl stabilesc *ad hoc* este normat de regulile camaraderesti „interioare”. În plus, Dana Fodor își amintește și de vânzări-cumpărări clasice, monetarizate:

Muzică, casetofoane, haine, bocanci, insigne, medalioane, cercei, afișe... să-ți pui în cameră! Dacă nu te potriveai la troc, cumpărai pe bani... și încă scump! Un tricou cu Overkill cumpărat de prietenul meu de atunci costa imens! Ghetele era musai să fie albe, Adidas, sau bocanci de armată. Erau și papornițe din piele bătută groasă pentru hippioți și de-alea se dădeau... (D. F.)

În afară de îndeletnicirile comerciale, pe rockeri îi mai apropie de bișnițari (în ochii bucureștenilor obișnuiți) înfățișarea dubioasă și starea de cvasiebrietate (care li se atribuie mai mult sau mai puțin justificat), în general imaginea de promiscuitate și deviație de la norme. Ei ilustrează fără voie imaginea de „bișnițari și drogați” atribuită protestatarilor de către propaganda guvernamentală. Rockerii, hippioții și partea boemă a folkștilor, obișnuiți cu statutul de marginali, chiar de *paria* urbani, își asumă acest rol alternativ de luptător (spiritual) din umbră, cu o aură de eroism romantic, împrumutată din mitologia trupelor de *heavy metal*. Această accepțiune participă cu încă o nuanță caracterială la tipologia golanului: una picarescă, apostolică, cvasiangelică, de haiduc-cavaler-cruciat care zace latent în hainele unui proscris (da, hainele sunt o obsesie pentru rockeri, e aparența care ascunde și clocește esența).

Ei (rockerii) sunt cei care nu vor să se integreze în turmă, care resping ideea de netezire a sufletului, ei sunt revolta... Unii chiar sunt filosofi, au citit cărți care trezesc spiritul. (Dana Fodor)

Eticheta de „golan sublim”, raportată de Bogdan Vodă ca una dintre insignele purtate de manifestanți, e poate definiția cea mai potrivită a rockerului.

Dana Fodor și Răzvan Mateescu fac o distincție netă între rockeri și punkiști (sau *punker*i, cum li se zice mai nou⁴⁹), ceea ce, pentru opinia publică generală, poate constitui o nuanță fină. E o deosebire importantă, totuși, în lumea tribalizată și multicoloră a contraculturilor juvenile. Sper să fiu iertat de către „fanii genului” dacă afirm că diferențele dintre rockeri și punkiști, cel puțin la acea vreme, erau minore, mai degrabă de nișă. Punkiștii se revendicau poate în mod mai fățiș de la ideile anarhice și așteptau poate un pic mai mult absurdul, umorul sec și sarcasmul, în dauna fasonului cavaleresc și medieval cu care rockerii (metaliști, „maideniști”) își decorau, în mod escapist, existența. Punk-rockul pe care îl ascultă, mai frust muzical și mai direct libretistic, e caracterizat de mesaje sociale puternice și implicate în cotidian, de sloganuri vehemente și caustice. Dincolo de blugi sfâșiați, ace de siguranță dramatice și vopsele stridente în păr, punkiștii aduc în Piață o cultură a protestului și o conștiință a implicării.

Deși puțini numeric, punkiștii domină fantasmatic imaginarul „oamenilor de bine”. Cu titulatura de punkiști sunt cadorisiți toți promotorii stilurilor tinerești (deopotrivă rockeri metaliști sau hippioți) care depășesc norma „cumsecădeniei” vestimentare și/sau cosmetic-capilare: „Punkiștii! drogații! oamenii lu’ Coposu! huo!” (Dana Fodor).

E un joc al măștilor și al provocării pe care acești exponenți ai modelor juvenile îl propun societății; unii poate pentru a se distra, „epatând burghezul”, alții poate doar pentru un pic de adrenalină. Sunt și unii, nu puțini, care vor să reclame atenție și să-și exprime suferința, revolta, furia; care vor să transmită mesajul propriei inadecvări (reprezentativă, poate fără voie, pentru cea a întregii tinerimi). Mai mult sau mai puțin conștient, chiar și cei mai frivoli dintre ei predau lecții de toleranță și drepturile omului unei societăți închistate și temătoare, încă bântuită de himere. În Piața Universității, măștile și rolurile se întâlnesc în voie: e carnaval! Toată lumea e bine-venită să viseze, să-și proiecteze viitorul, să gândească utopic și neîngrădit.

49. În '90, termenul englezesc pentru promotorii curentului era încă acela, original, de *punks* (în română, „gunoaie”), încă un depreciativ asumat, precum termenul de *golan*.

PURTĂTORII DE IE

Dacă rockerii se înfățișează ultragros de occidental pentru gustul comun al vremii, există printre manifestanți și dintr-aceaia care, pentru a agresa inerția vizuală a „oamenilor de bine“, recurg, dimpotrivă, la o costumație autohtonistă, rusticizantă. Cei care etalează ostentativ costumul popular tradițional – ie, chimir, cojoc etc. – transmit un mesaj, de asemenea, radical, deși de polaritate opusă, către generația părinților lor comuniști, cei care au industrializat/urbanizat România: de acum noi pornim decomunizarea, facem *tabula rasa*, ne întoarcem la rădăcini, la puritatea primară...

Din experiența mea (de participant la Golaniadă și de membru al unei asociații studentești mai puțin mediatizate), decodificam portul ieii, mai ales la băieți, ca apartenență la un anume nucleu dur al Ligii Studenților din Universitate cu decise convingeri naționaliste. Îi admiram și, într-un fel, îi invidiam în taină, nu pentru cum arătau (bărbile „de popă“ și crucile mari de lemn, bătându-se pe burtă, nu erau tocmai genul meu), ci pentru grandoarea nonșalantă cu care gesticulau, pentru replicile tăioase și cinice, uneori amorale, pe care le zvârleau. Mi se părea că le atrăgeau pe fete cu superbia aceea a lor, toate acele numeroase studente la Universitate, la rândul lor purtătoare de ii... Peste ani, m-am regăsit în evocarea lui Marian Munteanu făcută de Sorin Cucerai: „mă uitam la el ca la un soare“... Într-adevăr, Marian Munteanu și entourage-ul lui de haiduci năbădăioși ne făcea pe noi, ceilalți, politehniști, ASE-iști sau candidați încă neadmiși la Universitate, să-i privim ca pe niște olimpicieni.

Odată cu orânduirile, se cutremurau ideologiile. Aflam că statul nostru era încă, în mod legitim, o monarhie (republica, samavolnic impusă de către comuniștii „veniți pe tancurile sovietice”, devenise, se spunea, caducă). Aflam că mulți dintre foștii deținuți politici – cei care au suferit poate cel mai mult – nu erau nici țărăniști, nici liberali, ci legionari. Aflam că istoriografia comunistă ne-a falsificat „adevărul despre Garda de Fier”, că legionarii au fost țăpii ispășitori ai tuturor dictaturilor, de la Carol al II-lea la Ceaușescu... Că Sima fusese rău, dar Codreanu bun etc. Iar ligarzii, care frecventau „lume bună”, intelectuali disidenți și „sfinți ai închisorilor comuniste” – care se înghionteau prin Balcon cu însăși Blandiana! –, aveau un acces direct și privilegiat la adevăruri care nu se revelau oricui...

În Piață... s-a inventat neointerbelicul. După repetarea cu insistență a formulei „45 de ani de tiranie”, am ajuns logic la cererea de întoarcere la „fîresc”. „Fîrescul” fiind situat înainte 1945. Viitorul era trecutul. Nu aveam voie să ne inventăm o cale, ea era gata făcută și conservată de diverși oameni-cheie, foști politicieni interbelici, regele, intelectualii fascinați de modernismul românesc interbelic etc. (Rogozanu, 2013)

Eram contrariat să văd că tinerii intelectuali umaniști dau dovadă de o intransigență care numai umanistă nu mi se părea (mai târziu, aveam să o numesc elitism sau segregacionism). Ne spuneam în ciudați: or fi de vină sechelele noastre comuniste, așa-zisul „umanism socialist” care – pasămite – ne lîncezea gândirea și ne încetșoșea privirea...

Erau însă indicii că, pe undeva, extremele se ating. Radicalismul „haiducilor” ligarzi îl frizează pe alocuri pe cel al bolșevicilor. Cel mai bine o spune Mihai Iacob, care, din interiorul Universității, de pe poziția unui student merituos, îi privea pe ligarzi cu un ochi critic:

Neolegionarii lui Marian Munteanu, cu ii și șerpăre, intrau pe fereastră în sălile de sus, pe la etajul patru – că pe acolo se poate umbla, pe acoperișul Universității –, deschideau ferestrele și năvăleau în sălile alea așa, brusc, în timpul orei... Arătau ca niște haiduci, cu cojoacele alea ale lor... sau sumane... Și luau de pe pereți tablouri cu scriitori, gen Arghezi, Sadoveanu: „și pe

comunistu' ăsta îl dăm jos, și pe ăsta"... Și ieșeau apoi, fără să spună măcar „cer scuze, dar fac curățenie"... Nu! Și chestiile astea nu mă puteau apropia de Piață... Inclusiv vestimentația asta a lor... care era kitschoasă rău! Ce e cu iile astea și brăurile astea?! Voi n-ați văzut un țăran în viața voastră! Uniforma asta imbecilă! (Mihai Iacob)

Din păcate pentru studiul de față, nu am captat mărturia niciunui fost ligard. Cunoscuții mei care corespundeau profilului (studenți filologi în 1990, participanți la Golaniadă, cu înclinații de dreapta mai mult sau mai puțin radicale) m-au asigurat că mă înșel bănuindu-i. E posibil să nu fi investigat îndeajuns. E posibil ca efectul de paralaxă pricinuit de trecerea timpului să-i facă pe mulți dintre adulții responsabili de azi să nu se mai recunoască în junii teribiliști și lesne manipulabili de acum un sfert de veac. Sunt convins că același mecanism psihologic acționează și asupra multora dintre minerii care aveau atunci douăzeci de ani și s-au lăsat antrenați în invaziile corecționale asupra Bucureștiului...

Eram gata să închid dosarul despre ligarzi și „uniformele“ lor „kitschos“ rusticizante, când o mărturie a Danei Fodor m-a determinat să-i adaug o clauză. Mulți dintre pletoșii cu ii și cu șiraguri până-n poale, departe de a se manifesta la fel de agresiv ca ligarzii lui Munteanu, erau adepții pacifismului:

Hippioții, ăștia cu *flower power*, erau mult mai liniștiți [decât rockerii]. Știi ce cred eu? Ei încercau să-l imite pe Iisus. Toți erau niște mici lisuși, nonviolenți... fetițele cu floricele în păr... ascultau [Pink] Floyd... Când se lua vreun fesenist de ei: bă, punkiștilor, etc., ei răspundeau: „Dumnezeu să fie cu tine!“ Ei încercau să aplaneze orice conflict, chiar dacă nu era al lor. Rockerii îi cam disprețuiau, că nu sunt puternici, că nu-s suficient de tari, că-s prea proști, că pleacă capul... Dar până la urmă se împăcau, pentru că aveau ceva comun: muzica și ideea asta de libertate, de vagabondare... (Dana Fodor)

Hippioții și rockerii mai aveau în comun – raportează Dana Fodor – „papornițele din piele bătută groasă“. Și, dacă punem pe răboj că și unii folkiști adoptau aceeași garderobă autohtonist-rusticizantă (pe urmele unor haiduci înarmați cu chitare precum Mircea Baniciu sau Ștefan Hrușcă), jocul măștilor ne apare cu atât mai proteic.

BIȘNIȚARII ȘI ALȚI COMERCIANȚI

Negustorii ambulanți care își fac apariția printre manifestanți sunt denumiți, cu un termen depreciativ din epoca socialistă, *bișnițari*. De asemenea, sunt menționați ca *țigani*, cu un termen socioetnic (la rândul lui, deloc măgulitor...).

Prezența lor în Piață este cea care îi conferă acestora un caracter economic definit și incontestabil. Resortul care a declanșat această cercetare este întâlnirea mea cu un adolescent care vindea roșii printre manifestanți, acum douăzeci și trei de ani. Mai precis, inadecvarea pe care am resimțit-o în acel moment între activitatea lui, pur mercantilă, și activitatea noastră, a majorității care ocupa Piața (politic-deliberativă, angajată civic).

Era una dintre zilele de climax ale „Pieței”, în care mulțimea de oameni adunați blocase circulația auto. Era o atmosferă destinsă, manifestanții se bucurau de aerul primăverii și al libertății de curând cucerite.

Era o epocă plină de trăiri puternice pentru fiecare dintre noi, o epocă în care transformările sociale se traduceau în experiențe individuale încărcate de semnificații. Atunci, în acea zi, am avut sentimentul unei revelații, atunci când văzută, pentru prima oară pe acel an, *roșii*: cu mult înainte ca acestea să apară pe tarabe, în piețele de zarzavat. Le vindea un negustor ambulant care se amestecase printre noi cu o navetă plină de tomate mici, de un roșu vioi; numai că, în loc să strige lozinci contestatate, striga „roșii la cincizeci de lei kilu’.

Trebuie spus că, pe atunci, roșiile erau un aliment prin excelență sezonier, că nu le puteam găsi ca acum, în fiecare zi a anului, în minimarketul din colț. Primele roșii apăreau de obicei la începutul verii, proveneau din sere și erau vândute ca trufandale, fiind mult mai scumpe decât roșiile obișnuite de august (fără a avea nici pe departe gustul acestora).

Cel cu roșiile nu era singurul negustor amestecat printre manifestanți. Mai erau cei care vindeau icoane, cei care piratau casete cu muzică la modă, distribuitorii de ziare, precum și nelipsitele preocupate de „semințe calde, băieți“... Evident, niciunul nu avea autorizație sau licență de vânzare, iar activitatea comercială nu le era nicidecum fiscalizată.

Însă ne găseam cu toții într-un interval spațio-temporal de vid legislativ, de imponderabilitate etică: noi, studenții, nu eram vinovați că lipseam de la cursuri; comerciantul de casete – că pirata muzică originală; noi toți – că blocam traficul în intersecția majoră a Bucureștiului. Acel punct de întretăiere a axelor de trafic devenise pentru noi punctul de origine a libertăților civile recucerite. Acea stare de amnistie generală „ne-o câștigaserăm (ne plăcea să repetăm acest motiv) la Revoluția din Decembrie 1989“. Era o debandadă – poate –, dar aveam sentimentul că este o debandadă fondatoare, un haos care prilejuiește creația unei lumi noi, normale (spre deosebire de lumea anormală, acel „univers totalitar“ din care tocmai ieșeam).

Atunci, acolo, negustorul de roșii mi-a apărut – mie cel puțin – un pic nepotrivit: eram obișnuit să găsesc roșii în altfel de piață, anume piața de zarzavat. Piața Universității era un simbol al luptei pentru libertate, „acolo muriseră oameni“ etc. Momentul de inadecvare nu a durat mult. Tocmai pentru că Piața, cu atmosfera ei de toleranță și nonconformism, îngăduia totul, îngloba orice, ne integra pe fiecare în parte, negustorul de roșii s-a regăsit în acest caleidoscop ca una dintre miile de alte piese. Acel țigănuș îndrăzneț, cu coșnița plină de trufandale, s-a ivit atunci, în acea lună mai, însorită și plină de vibrații pozitive, ca un arminden, ca un vestitor de vremuri bune. Majoritatea celor din grupul meu s-au grăbit să cumpere roșii de la el. Aceste două momente i-au dat de gândit antropologului care dormita latent în

mine: momentul în care am sesizat o anume inadecvare a negustorului în peisajul general (grupuri de protestatari, manifestație cu tendință politică, atmosferă de solidaritate civică, „dezinteresată“, aflată în afara vreunei logici comerciale); și momentul, imediat ulterior, în care am sesizat acceptarea lui de către ceilalți participanți, urmat de integrarea sa firească în peisaj.

Revelația mea a constat în a conștientiza faptul că Piața (cu P mare) putea fi – și chiar era – o piață (cu p mic): un loc în care bucureștenii pot avea întruniri politice și își pot face deopotrivă cumpărăturile. În zilele următoare, am văzut în piață și alți vânzători de zarzavat, pe lângă cei, deja intrați în decor, care vindeau bere, sucuri, țigări etc. Păreau să se aducă unul pe altul și să îi încurajeze potențialul de câștig. O întreagă lume s-a deschis în fața ochilor și am văzut cum Piața (cu p mare) îngloba o piață (cu p mic), cum manifestația „noastră“ idealistă era înțesată de o rețea de participanți pragmatici și materialişti. (Jurnal retrospectiv)

Rememorând observațiile mele de atunci (dezorganizate, ingenuie) și sondând prin intermediul interviurilor memoria altor foști manifestanți, am putut deduce că acești negustori, fără a ieși în evidență, împânzeau piața.

Tinând cont și de ei, putem spune că Piața Universității a constituit o *agora*, în accepțiunea originală a termenului, care îmbina sensul de loc public de dezbateri cu acela de piață de mărfuri.

Făcând bilanțul, putem spune că în Piața Universității se vindeau: semințe de floarea-soarelui, covrigi, legume-fructe, clătite, mici, bere, suc (brifcor), țigări, flori, iconițe (și alte obiecte de cult) etc.

O mențiune aparte merită vânzătorii de ziare (și reviste) și negustorii de casete-pirat (identificabili pe cât posibil cu manufactorii acestora). Doi dintre intervievați (Bogdan Vodă și Dana Fodor), independent unul de celălalt, au pomenit și prostituția ca serviciu pus la dispoziție de o anumită filieră interlopă prezentă în zonă.

Ziarele și revistele (în general, săptămânale, tipărite în condiții de ziar), având un pronunțat caracter politic, erau un

produs de consum intrinsec al Pieței; își aveau în mod natural locul și rolul într-un spațiu al dezbaterii politice. Ca *media* de transmitere a fluxurilor informaționale și ca interfață a Pieței cu restul lunii, ele îndeplineau, alături de singurul post de televiziune (controlat de stat), roluri care azi revin în mare parte internetului. Dedicarea cu care acum douăzeci de ani se cumpărau ziare poate fi întru câtva comparată cu dependența de *facebook* sau *twitter* a protestatarilor din zilele noastre.

Foto nr. 18 - Ziare (foto Mircea Ordean)

Comerțul de casete-pirat (în general, muzică rock occidentală) poate fi pus în legătură cu grupul rockerilor și, în general, cu prezența în Piață a unui public tânăr, interesat de noutățile genului. Sunt motive să facem o asociere între acest mic trafic și tranzacțiile rockerilor cu materiale muzicale (discuri, casete, postere) și vestimentare (tricouri inscripționate, accesorii rockerești etc.), despre care știm însă că se desfășurau predominant sub formă de troc, după cum mărturisește Dana Fodor. Aceeași Dana Fodor relatează și faptul că au apărut, din rândul rockerilor, firi întreprinzătoa-

re care au știut să profite de interesele și pasiunile comilitorilor, inițind un mic comerț, totuși nu foarte extins, în afara grupului.

Separând aceste excepții, care ilustrează tipuri speciale de comerț, ne rămâne panorama unui negoț diversificat, pe alocuri pestriț, care urmărește și se străduiește să satisfacă cerințele și preferințele altele-decât-potitice ale manifestanților. Bogdan Vodă oferă exemplul micilor speculanți care aduc covrigi din Piața Kogălniceanu (circa un kilometru distanță):

Unii veniseră cu covrigi. Le era foame ăstora [manifestanților], ei cumpărau covrigi cu cincizeci de bani și îi revindeau cu un leu. În [covrigăria din Piața] Kogălniceanu, cumpărau câte un șir de covrigi și îi vindeau cu un leu, că în Piața Universității nu erau. (Bogdan Vodă)

Era o fetiță cu clătite, avea vreo treisprezece-paisprezece ani, stătea acolo, într-un bloc de pe Magheru și vindea clătite... Ce bișniță făcea ea, săraca? Nu era nicio bișniță. După ea s-au luat mai mulți și veneau și țigăncile din Centrul Vechi și ți-aduceau clătite, acadele, prăjiturile... sau mere trase în zahăr ars... (Dana Fodor)

Acolo unde este o adunare mare de oameni, există și tentația comerțului ambulant. (Răzvan Mateescu)

Bișnițarii veneau la tine ca pe plajă. (Dana Fodor)

Foto nr. 19 – Grupuri de bișnițari (foto Mircea Ordean)

Din câte îmi amintesc eu însumi, pot relata cazul vânzătorului de mici despre care se spunea că lucrează (ca șef de unitate sau gestionar) la Restaurantul Dunărea și care venea în mijlocul mulțimii cu marmita plină de mici calzi, pe care îi vindea cât ai clipi. Era vestit, dar eu, unul, nu l-am văzut niciodată pe el ca atare, ci doar buluceala pe care o pricinuia. Peste ani, am aflat despre unul dintre „îmbogățiții tranziției” că și-a pornit cariera de succes în afaceri vânzând mititei în Piața Universității – și am făcut legătura cu omul de la Dunărea.

Independent de rememorările mele, Mircea Ordean remarcă în timpul interviului: „Cine știe câți dintre ei [dintre bișnițari] nu or fi făcut averi peste ani?”

Foto nr. 20 – Bișnițar la măsuță (foto Mircea Ordean)

Îi datorăm lui Mircea Ordean fotografiile cu bișnițari din Piața Universității. Din câte mărturisește, a vânat acele instantanee cu un interes de... entomolog:

Erau ceva interesant... Era un contrast dintre un loc nemaipomenit [prin prezența manifestanților] și murdăria de tip gândac de bucătărie a respectivilor [bișnițarii]. M-au interesat și fizionomiile și atitudinea lor. (Mircea Ordean)

Mircea Ordean exprimă intransigența a demonștrantilor „idealiști”, devotați cauzei, care, pe de o parte, îi disprețuiesc pe bișnițarii ca pe niște paraziți ai Pieței („gândaci de bucătărie”), dar, pe de altă parte, în numele libertății, al democrației și al toleranței, le acceptă resemnați prezența.

Foto nr. 21 – Navetele: aici „se dă” bere!
(foto Mircea Ordean)

Bogdan și Clara Vodă, conștienți de prăpastia dintre cele două lumi – a manifestanților („idealiști”) și a bișnițarilor („puși pe treabă”) –, privesc în urmă cu mai multă îngăduință:

Era clar că noi pentru ei eram niște nebuni! (Clara Vodă)

„Auzi, dar voi ce vreți să faceți?”, mă întreabă Ciocanu [rrom, semiinterlop, cunoscut din cartier]. „Nu s-a schimbat, gata? Acum e domnu’ Iliescu... Voi ce mai vreți? Ce nu vă convine vouă?! Nu mai puteți de bine?!“ N-am știut ce să-i zic! Ce să-i explic?! Eram în lumi separate! (Bogdan Vodă)

Lumi separate care interacționează totuși în actul vânzării/cumpărării. Aproape toți intervievații recunosc că au cumpărat fie ei înșiși („Vindeau Brifcor, da, eu am băut!” – Dana Fodor), fie cei din anturajul lor, de la negustori ambulanți.

Și bere aveau... Și bere se vindea! Nu am văzut de unde le lua, dar i-am văzut pe băieți cu beri și ziceau că le-au luat de acolo, din Piață. Era aprovizionat ca la piață: era piața din Piața Universității. (Clara Vodă)

Lacuna principală a studiului de față este lipsa vreunei mărturii de la un fost bișnițar. Deși protagonist absolut al strădaniilor mele teoretice, „bișnițarul” apare într-o imagine incompletă și piezișă, reconstituită din amintirile subiective ale manifestanților.

Foto nr. 22 – Minori vânzând țigări BT (*Bulgartabac*, cel mai probabil de contrabandă) (foto Mircea Ordean)

Pentru a încheia din cioburi disperate forma plauzibilă a unui vestigiu, îmi voi împărtăși amintirile proprii despre un prieten din copilărie (frecventat apoi mai rar în adolescență), pe care l-am revăzut în timpul Golaniadei și după aceea, în diverse contexte semnificative și relevante pentru evenimentele de atunci.

Foto nr. 23 – Alba-neagra (foto Mircea Ordean)

Era rom, se numea tot Florin și era cam de vârsta mea (puțin peste douăzeci de ani în 1990). Cred că Florin prezintă semnalmente destule pentru a fi asimilat bișnițarilor de Piața Universității. Personal, nu l-am văzut direct vânzând, ci doar ajutând la căratul navetelor de bere, în preajma ieșirilor de la metrou, sau, pe lângă Intercontinental, vorbind cu străini (probabil jurnaliști): se oferea, din cât se pare, să le fie ghid sau comisionar (să le găsească taxiuri, să le schimbe valută etc.). Era foarte afabil și descurcăreț și părea să aibă cunoștințe peste tot. Probabil că se exprima cu dibăcie în acea *lingua franca* a românilor care fac pe ghizii de nevoie. Rareori se oprea să ne salute pe noi, foștii amici din cartier. Avea tot timpul aerul ocupat și responsabil. Deși nu bișnițarea propriu-zis, era angrenat într-o rețea a bișniței, ca o rotiță sau – poate – ca o curea de transmisie. Dacă i-aș

fi urmărit traseul, poate că aş fi descoperit ceea ce astăzi nu pot decât presupune: anume că traficanţii se grupau şi re-grupau în preajma ieşirilor din staţia de metrou şi a hotelului Intercontinental (poate şi a restaurantului Dunărea).

Aveam să-l reîntâlnesc pe Florin câteva luni mai târziu, nefericit şi dintr-odată foarte dornic să-mi vorbească, şi anume ca să-mi ceară ajutorul (ca probabil tuturor cunoscuţilor): fusese rănit în represaliile din 13 iunie (înainte de venirea minerilor, când forţele de ordine respinseseră – pasămite – „elementele legionare care ameninţau ordinea publică”). Îl compătimeam cu atât mai mult cu cât ştiam că Florin nu venea în Piaţă pentru a milita pentru vreo cauză, ci pentru a-şi câştiga existenţa. Dacă el adopta *post factum* retorica protestatară („anticomunistă” şi în pro-„democratizare”) era, fără îndoială, pentru a câştiga bunăvoinţa celor care îl puteau ajuta. Ghidat de acelaşi instinct care îl ajutase înainte să-şi vadă de „bişniţă”, detaşându-l de preocupările idealiste ale protestatarilor, Florin se arăta dintr-odată foarte implicat în cauza protestelor, se pretindea golan şi se reclama persecutat. *Honni soit qui mal y pense!* Florin avea toate motivele să se prezinte ca o victimă, iar rana, suferinţa şi invaliditatea îi dădeau dreptul – poate mai mult ca altora – să adopte un discurs (idealist) despre persecuţie şi drepturi ale omului care, în cazul lui, îmbrăcau haina faptelor trăite.

Am notat faptul că el se mai afla în Piaţă în etapa cea mai târzie, „de prelungiri”, a manifestaţiei, cu mult după ce principalele organizaţii se retrăseseră, ca, de altfel, şi majoritatea cetăţenilor, în urma rezultatului electoral dezamăgitor.

La o lună după începerea manifestaţiei-maraton, majoritatea formaţiunilor care au participat în Piaţa Universităţii (Asociaţia „21 Decembrie”, Liga Studenţilor, Grupul Independent pentru Democraţie, Asociaţia Studenţilor Arhitecţi) se retrag, pentru a nu pune în pericol viaţa greviştilor foamei... În schimb, alte formaţiuni precum Consiliul Naţional pentru Alianţa Poporului şi Asociaţia „16-21 Decembrie” anunţă că nu vor părăsi Piaţa Universităţii şi că rămân alături de grevişti. Prin acest flux şi reflux, Piaţa Universităţii se vedează de o mare parte dintre „golani”, rămânând vulnera-

bilă și mai ușor de incriminat ca infracțională, întrucât grupurile interlope (deși în minoritate) devin mai vizibile. (Cesereanu, 2003)

Era o fază a dezolării, în care gunoaiile rămase în Piață erau parcă mai evidente decât oamenii. Putem bănuși că, alături de protestatarii îndârjiți, care nu se îndurau să părăsească frontul, rămăseseră mulți agenți provocatori, însărcinați să agraveze aparența de radicalism antisocial a post-Pieței. Faptul că printre ei se aflau și bișnițari se poate interpreta ca o menținere a vadului primar (metrou–Inter–Dunărea), ca o continuare firească a unei preexistențe.

După o vreme, Florin a devenit membrul unei asociații a victimelor. Cu trecerea anilor, vehemența i s-a diminuat, doar în ochi a mai păstrat o veche tristețe.

În răspăr cu opinia generală, putem spune că adevăratul anticomunism era cel al bișnițarilor: un anticomunism nedeclarat, neconștientizat ca atare, dar practicat cotidian, trăit natural, din instinct. Prin activitatea lor ilicită, desfășurată, practic, fără încetare în perioada socialistă, bișnițarii generează un sistem paralel, dosnic, dar plin de vigoare și deschis către orice oportunitate ivită în macrosistemul oficial pe care îl parazitează. Bișnițarii sunt cei care „fentează regimul” comunist, anticipând fără voie trecerea la capitalism, după cum observă Vasile Ernu:

...au reușit să fenteze regimul și să intre în noul sistem ca și cum cel vechi nici nu a existat. E specia umană pentru care schimbarea de regim nu are nicio importanță... Inteligența și dizidenții au jucat după regulile regimului și au vorbit aceeași limbă cu regimul comunist. Ei sunt fiii regimului. În schimb, „fiii locotentului Schmidt”⁵⁰ nu au căzut în această capcană și au arătat

50. „Adevăratul fiu al locotentului Schmidt” este titlul fantezist cu care se recomandă Ostap Bender, personajul romanelor lui Ilia Ilf și Evgheni Petrov – *Douăsprezece scaune și Vițelul de aur* (ambele traduse de Tudor Mușatescu, cu ediții definitive Polirom, 2012). În eseistica filosofică a lui Ernu (cu precădere în cartea citată), Ostap Bender este prototipul „speculantului”/bișnițarului, al intrusului adaptabil. Din punct de vedere literar, Bender poate fi așezat între personajele hătre și coțcărești (Păcălă, Eulenspiegel, Pulcinella etc.), situate la limita dintre lumi (cea banală a cotidianului și cea anomală a păcălelii, a glumei fantastice). Tipologic, bișnițarul dintr-un centru urban comunist poartă în sine ceva din vigoarea

că știu cel puțin „patru sute de metode relativ cinstite“ prin care să fenteze temutul regim. (Ernu, 2009: 67)

Odată abolit regimul totalitar, bișnițarii au ocazia să se dezvolte ca afaceriști în capitalismul care atunci se năștea, să treacă de la *bișniță* la *business*. Primăvara 1990, cu tot vidul legislativ și cu toată starea de năuceală instituțională, reprezintă momentul acestei inflexiuni. Iar prezența lor în peisajul colorat al Pieței Universității capătă un maximum de ambiguitate: pe de o parte, bișnițarii poartă încă stigmatul de paraziți ai societății, moștenit din socialism; pe de altă parte, ei reprezintă micul întreprinzător care trebuie încurajat. Manifestanții îi privesc cu sentimente ambigue, între dispreț (Mircea Ordean) și milă (Dana Fodor), trecând prin bănuiala că „unii dintre ei ar putea fi elemente infiltrate“ (Răzvan Mateescu). Aproape toți intervievații mărturisesc preocuparea ca prezența bișnițarilor să nu fi dăunat imaginii Pieței, să nu fi alimentat suspiciunile de promiscuitate și ilegalitate pe care le inducea propaganda guvernamentală.

Ce îmi fu vădit fu fauna de pe la colțuri, comercianți îndeobște țigani ori înși fără căpătâi. Nu știu cât erau ăștia montați, trimiși aici de către stăpânire, pesemne în mică măsură... Pur și simplu, după cum vom spune de viitorii miliardari, noi făceam politică, ei bani. Aveau în sânge că unde-i lume e și posibilă vânzare. Și banu' pentru ei! (Mircea Ordean, mirceaordean.blogspot.com)

Și, iată, azi îi putem privi pe bișnițari ca elemente progresiste, care au imprimat dinamism schimbărilor economice. A le făuri însă un blazon de mesianism social ar fi exagerat. Bișnițarii acționează ca atare dintr-un instinct al adaptării exersat în ani, chiar generații. Rețelele din care fac parte includ deopotrivă şuți, șarlatani, valutiști frauduloși și proxeneți, respectiv prostituate. Se știe că Intercontinentalul era în mod tradițional un pol al valutiștilor și al proxeneților; care erau atrași de prezența străinilor, cărora le ofereau serviciile. Putem, de asemenea, să luăm în considerare stația de metrou Piața Universității (una dintre cele mai importante), inclusiv pasajul subteran adiacent, ca un vad predilect pen-

spiritului târgovețesc și ambiguitatea ludică a starostelui de bălci.

tru hoți și șarlatani. Manifestanții sunt cei care, dimpotrivă, le-au invadat biotopul. Dacă ei, la rândul lor, își sporesc efectivele este pentru că „e loc, mă, e loc“:

Și, la un moment dat, apare Ciocanu, țigan bătaș din cartier... cu Danezu, frati-su. Eu eram prieten cu ei, ne știam din cartier, știau că fac karate și mă întrebau despre diverse lovituri... Tu cum dai cu pumnul? De-aici sau de-aici? Erau buni bătași pe stradă. Văzându-i acolo, mi-am dat seama de [diferența între] ce a însemnat Piața Universității pentru unii și ce a însemnat pentru noi. Ei veniseră cu tira. Tira ce înseamnă? Stai cu haina pe mână, te plimbi prin mulțime și, pe sub haină, bagi cealaltă mână la buzunar [unui trecător]. Ălălaltu' [complicele] e-n spate, cum ai tras portofelu", i l-ai și dat ăluilalt în spate, tot pe sub haină. Eu îi știam și i-am văzut că-s cu tira. I-am întrebat: Ce faceți, mă? Păi și noi pe-aceia, că e loc... e loc... „E loc“ înseamnă că se poate fura. Lumea nu era atentă și ei puteau opera în voie. Pentru noi e bine [aici], uite, mai vine și Florența și ăștialți... Erau niște bagaboante din cartier, veniseră pe acolo, să recruteze [clienți]...“ (Bogdan Vodă)

Venind vorba de recrutare, există și proxeneți care caută să recruteze lucrătoare din rândul tinerelor manifestante:

Erau cei de la Inter, țiganii ăia grași care schimbau dolari și mărci... și i-au zis prietenului meu: dacă-ți dau cinzeci de dolari, mi-o dai pe gagică ta? Adică pe mine, înțelegeți?! A ieșit un scandal, nu știam cum să-l trag de acolo, să nu se bată... (Dana Fodor)

În mod clar, rețeaua de prostituție preexistă manifestării, e legată de Intercontinental, cu al său permanent flux de străini în deplasare, posedând sume atractive de bani. În mod firesc, membrii rețelei încearcă să interacționeze și cu demonstranții (dacă tot „e loc“). În acest caz, prăpastia dintre țelul „idealist“ al Golaniadei și „ispita cărnii“ pare insurmontabilă. E cu puțință ca vreunul dintre militanții unor cauze atât de înalte să se aplece... atât de jos?

Erau pești care veneau: „Nu vreți o fetiță?“ Cei mai mulți le răspundeau: „Pleacă, mă, de-aceia!“ – ăștia care într-adevăr chiar credeau [în cauză]. Dar erau tineri, unii chiar rockeri, care spuneau: da, vreau să văd una! Însă tot din teribilism, cred eu, pentru că la nouășpe ani e ușor să te dai mare în fața celorlalți... dar nimeni nu venea în Piață special pentru asta. (Dana Fodor)

Rezidenții corturilor nu erau scutiți de tâlhari. Oare ce-or fi găsit de furat de la greviștii foamei?

Auzeam că le-a spart cortul nu știu cine în timpul nopții... Poveșteau de parcă îi atacaseră urșii! Au venit unii peste noi în cort azi-noapte, când dormeam, și ne-au furat nu-știu-ce... (Dana Fodor)

Deși prezenți oriunde „este o adunare mare de oameni“, bișnițarii și șarlatanii Pieței Universității gravitează în jurul unor puncte nucleare, în mod tradițional incluse în rețelele comerțului informal (metroul, vecinătatea restaurantelor și a hotelurilor, zona cu tarabele florăreselor). Se susține ideea că bișnițarii preexistau Golaniei și că aglomerarea Pieței în zilele manifestației a provocat o (hiper)activare a acestor rețele.

UN HAOS NĂZUIND SPRE COSMOS

Participanți la manifestație sunt și reprezentanți ai unor grupări de tineret din Occident, suporterii ai unor echipe de fotbal, chiar câțiva mineri. Paleta socio-umană este extrem de nuanțată...

În „Golania” locuiesc atât înțelepți, cât și colerici, atât senini, cât și îndârjiți. Piața Universității este Zona, o matrice vie, o luare în posesie a Bucureștiului (adică a inimii României) în deplinătatea conștiinței. Iată cum arată stratificarea „zonei libere de neocomunism”: „Fiecare categorie socială își construiește la demonstrație propriul său microclimat: mitingul intelectualilor subțiri se înfățișează ca o mondenitate, a studenților – ca un festival nocturn, mitingul celor foarte tineri – ca un moment disco și mitingul țiganilor – ca o minișatră transplantată în centrul metropolei” (observă un reporter de la *România Liberă*). (Cesereanu, 2013)

Colectivitatea mozaicată și fluctuantă din Piața Universității se aventurează cu frenezie pe tărâmul – atunci abia descoperit – al drepturilor și libertăților. Fiecare își găsește loc „ca apa”. Când un conflict se reglează, altul stă să izbucnească. Haosul năzuiește să devină cosmos.

Aproape totul se organiza spontan. Piața Universității era ca un mare animal care trăia fără cap. Care venea – făcea. Zicea unul: hai să organizăm o patrule până pe strada cutare, că am auzit că sunt camioane cu scutieri pe acolo. Ne duceam, ne uitam și nu era nimic... Circulau multe zvonuri. De genul: uite ăia de la etajul unu de la Intercontinental se uită la noi... Sigur sunt de la Poliție și ne fotografiază etc. (Mircea Ordean)

O Piață a Universității cu hoți, bișnițari și bețivi, cu depravare morală și nu lipsită de tendințe legionare, un loc în care banii circulă ilicit și necontrolat... – iată o privire tendențioasă, dar nu complet falsă. Pe de altă parte, a idiliza Golania, a o prezenta ca pe o mișcare a elitelor democratice, a tineretului studios și a intelectualilor vizionari, este o iluzie echivalentă.

Acolo erau demonstrații care veneau special, erau organizatorii, dar era și lume... nu neapărat simplă... Cum să spun? Erau mai multe categorii, nu era ceva uniform... Ei erau frații noștri mai mari [coorganizatori], nițel mai vehemenți. Noi [cei de la GID] eram mai liniștiți, aveam la bază intelectuali și studenți... Cei de la Alianța Poporului erau mai frustrați, mai de jos... Erau mai puțin instruiți, mai de rând. Erau precum fata aia care venea mereu – Rebeca... (Mircea Ordean)

În Piața Universității, s-au aflat și muncitori, și pensionari, și bucureșteni, și provinciali, și țărani care „își tăiau slana pe trepte la Național și o împărțeau cu noi, rockerii” (Dana Fodor), și liceeni, și militari de carieră, și clerici și – da, să nu omitem – mici comercianți sau traficanții dubioși.

Au fost prezenți în Piață reprezentanții diverselor tendințe și mode juvenile, culturi urbane mai mult sau mai puțin exotice. Au fost idealisti care se împotriveau comunismului prin discursuri și materialisti care atunci, în acele zile confuze, își făceau safteaua viitoare afaceri. Au fost mondeni care veneau gătiți, ca la operă sau ca duminica la biserică, dar și proletari cărora găteala le părea suspectă.

Eu mergeam în Piață îmbrăcat ca la teatru, cu cele mai bune haine: la costum, cu pardesiu... Încercam să fiu cât mai elegant. Mi se părea un eveniment foarte frumos, pe care se cuvenea să-l onorez. Într-o seară, când plec din Piață, mă ajunge un prieten din urmă. Schimbăm două vorbe, după care el îmi zice: „Fii atent. Când mai vii prin Piață, nu mai veni și tu așa de bine îmbrăcat. Uite, erau doi care arătau spre tine și spuneau: «Ia uite-l și p-ăsta... cum e de bine îmbrăcat... Țsta precis e securist și a venit aici să ne spioneze.» Chiar își făceau planuri să te ia la bătaie, dar i-am oprit eu, le-am zis că te știu, că ești prietenul meu și n-ai nicio treabă cu Securitatea.” Prejudecățile comuniste erau încă acolo. (Sorin Cucerai)

O problemă, încă din primele zile, a fost strângerea deșeurilor. Sub pretextul salubrității străzii, Primăria a încercat să trimită autovehicule grele, care riscau să disperseze mulțimea. Manifestanții au evitat calul troian, dar au fost nevoiți prin forța lucrurilor să mențină curățenia:

Când Primăria a trimis o mașină de gunoi, a fost luată cu huo: „Ce faceți? Vreți să ne evacuați!?” Atunci au renunțat să mai trimită mașini și veneau cu niște cărucioare să strângă gunoiul. (Mircea Ordean)

Mihai Iacob își amintește că dimineața „erau (pe jos) numai gunoaie și urmele luptelor cu scutierii din seara trecută”. Dimpotrivă, Dana Fodor își amintește de eforturile *ad hoc* ale colectivității de a menține curățenia anume în acel spațiu supus privirilor critice:

Era [o convenție] între toți cei adunați acolo: să nu aruncăm pe jos hârtii. Toată lumea făcea curat. Era spiritul ăsta: strângeți, pentru că [guvernării] sunt cu ochii pe noi, spun că facem mizerie. Și încercau să păstreze curat chiar și ăia care dormeau acolo [în corturile din fața TNB] și care cam miroseau, na! Strângeau tot! (Dana Fodor)

Poate că efectul de paralaxă a memoriei subiective e cauza unor atari divergențe a impresiilor. Dar poate că, postulând o obiectivitate originară, aceasta ne-ar fi dezvăluit o Piață deopotrivă mizeră și curată, sublimă și abjectă, la ore diferite, în locuri diferite, văzută din diferite unghiuri.

Evocarea lui Mihai Iacob în calitate de participant involuntar și detașat la manifestație este importantă, în primul rând prin contrabalansarea impresiilor, poate prea bucolice, ale celor direct implicați. În plus, universitarul pe atunci student, cu un simț al observației acut și un filtru estetic nemilos, receptează spectacolul Pieței Universității într-un mod extrem de critic, cu un aer extrem de blazat, anticipând percepția ironică și refractară la *Kitsch* a multor intelectuali și tineri studioși de azi:

Mergeam printre oameni, mă duceam la facultate și, inevitabil, traversam Piața prin mulțime. De la stația de metrou [până la

*Foto nr. 24 – Marginalii cuceresc centrul
(foto Mircea Ordean)*

Universitate] o luam pe drumul cel mai scurt. Nu aveam nicio treabă, mi-era silă de ei... Țin minte că am trecut într-o zi de dimineață și erau [pe jos] numai gunoaie și urmele luptelor cu scutierii din seara trecută. [Erau puse în funcțiune] difuzoarele cu cântecele alea de profil de acolo, cu golanii ș.a.m.d. Erau în piață numai ăia cu corturile și atât. Atunci am avansat prin Piață, pentru că nu era mulțime, și puteam să mă plimb și eu pe acolo. Era oprită circulația și nu era nimic acolo, practic. Atunci, acolo, mi-am dat seama că și pe mine mă putea lua psihoza, dacă stau acolo, printre oameni, și ascult vreo cinci minute de pe difuzoare cântece de alea, mă gregarizez și eu; și am simțit așa, ca un pericol chestia asta... Eu nu rezist la *Kitsch*, am o rezistență minimă la ridicol. Nu suportam discursurile anticomuniste, erau prea lozincarde. Indiferent de ce era vorba, trebuia spus la sfârșit „Jos comunismul!”. „Comunistule” era insultă generică, fără niciun fel de conținut semantic. Chestiile astea mă îndepărtau de Piață sistematic. Nu-mi puteam conserva entuziasmul în fața unor vorbitori plini de lozinci. Participau colegii mei cei mai proști la învățătură, care își descoperiseră vocația de Che Guevara. (Mihai Iacob)

Mihai Iacob este printre pușinii care sesizează încă de atunci iluzia, uneori vecină cu găunoșenia, a discursului anticomunist dominant în mediile Pieței. Anticomunismul devine și el o mască în marele bâlci al Pieței Universității. Doar că grimasa încrâncenată a propagandei este o mască rigidă, lipsită de ambiguitatea și de caracterul proteic al măștii de carnaval. Goliarzii Pieței – golanii și golancele – îl ridiculizează și îi răstoarnă simbolic pe „Iliescu și ai lui” (care „și-au găsit beleaua”); în schimb, elitele balconarde îi condamná cu intransigență pe foștii activiști ai partidului-stat și le predică lustrarea.

*Foto nr. 25 – Semnul victoriei cu degetele împreunate
(foto Mircea Ordean)*

Propaganda, comunicarea politică, activismul partinic sunt îndreptate spre acțiune (și vizează rezultate), în timp ce răsul popular nu are mize, altele decât comuniunea și împărtășirea nemijlocită a bucuriei de a trăi. Ca agora, Piața Universității nu are rolul de a înălța căpetenii, altele decât conștiințele celor care participă. Piața Universității s-a stins (de la sine, nu reprimată de vreo forță externă), așa cum se încheie orice carnaval, și nu pentru că a fost o utopie (decât în măsura în care un carnaval e o punere în scenă a utopiei).

*Foto nr. 26 – Degetele împreunate = victorie prin unire
(foto Mircea Ordean)*

După un sfert de veac, manifestației-maraton din Piața Universității '90 i se caută o noimă și un sens în istoria noastră recentă.

*Foto nr. 27 – Un haos năzuind către cosmos
(foto Mircea Ordean)*

În decurs de nici măcar un an, pe aceeași platformă *online*⁵¹, Costi Rogozanu demonstrează că „P[iața] U[niversității] a învins” (Rogozanu, 2011), în măsura în care a învins discursul intelectual anticomunist, atribuit în mod „mitizat” Pieței; Horia Pătrașcu postulează că „Piața Universității s-a consacrat ca un spațiu al *revoltei eșuate*”⁵²; iar Sabina Stan⁵³, replicându-i acestuia din urmă, opinează că Piața Universității, după ce a fost teatrul unei „perverse” învrăjbiri clasiste, le poate da șansa demonstranților de a „rescrie povestea”:

Și dacă cea mai mare frică a guvernului este unirea intelectualilor cu clasa muncitoare? Atunci cu siguranță ar mai fi atâtea și atâtea de făcut și de povestit! (Stan, 2012: 314)

În 1990, zecile de mii de protestatari din Piața Universității au realizat o astfel de unire în mod firesc, în siajul unei tradiții târgovețești a *egalității*:

Ce principe d'égalité formelle définit pour les acteurs l'espace social qu'est le marché. Le marché est un lieu idéal où se confrontent des volontés équivalentes... c'est une manière de mettre en acte le mythe classique de la „société civile”. On dirait que, quelques heures durant et dans des limites bien précises, s'est enfin réalisé, pour le grand plaisir de tous et dans la bonne humeur générale, la représentation „libérale” et démocratique de la société comme univers pacifié où coexistent des volontés individuelles libres et égales. (De La Pradelle, 1997: 40)

E o tradiție a mișcărilor sociale nivelatoare, care o precedă și o înglobează – îndrăznesc să prezum – pe cea a protestului ca atare. Mă bazez pe spusele intervievaților mei, în măsură aproximativ egală muncitori și studenți în 1990, dar și exponenți ai altor categorii (rockeri, jurnaliști, cenacliști-folkiști)⁵⁴.

51. V. www.criticatac.ro.

52. Pătrașcu, Horia, „Piața Universității, casa de toleranță a utopiei”, *Criticatac*, 22 ianuarie 2012 (www.criticatac.ro/13684/piata-universitatii-casa-de-toleranta-utopiei).

53. Articolul citat în antologia colectivului condus de Vintilă Mihăilescu (Stan, 2012) a apărut inițial pe Criticatac, în 26 ianuarie 2012 (www.criticatac.ro/13821/piata-universitatii-cealalta-poveste).

54. Încadrabile, asemenea categoriilor menționate în continuare, în conceptul actualmente acceptat de proletariat (Gallino, 1989: 233-235).

*Foto nr. 28 – Piața Universității umplându-se
(foto Mircea Ordean)*

De asemenea, am cercetat indirect amprenta asupra Pieței a bișnițarilor, a mărțișorarilor, a hippioților, precum și a clericilor simpli, alăturați mișcării în pofida poziției BOR. Piața a fost (și) a lor, a marginalilor și a inadecvaților. A *golaniilor* – care, prin asumarea acestui titlu, căpătau conștiința unei identități unificatoare. Tocmai această inadecvare față de un trecut totalitar le dădea energia potențială capabilă, teoretic, să-i favorizeze în startul spre o societate a diversității armonice.

De obicei, evocările „fenomenului” Piața Universității sunt precumpănite de amintirea „fenomenului” Mineriei. Învrăjbirea clasistă pe care o aduce în discuție grupul de la *Criticatac* (Rogozanu, 2011, și Stan, 2012) are ca moment central invazia minerilor din 14–15 iunie (și, parțial, marșul muncitorilor de la IMGB din 13 iunie). Sunt de luat în considerare forța de șoc a acelor evenimente, capacitatea de a influența pe termen lung o întreagă societate, dar și capacitatea lor de „mitizare” (cf. Rogozanu, 2011). Merită reamintit faptul că, deja de la sfârșitul lunii mai, marile asociații organizatoare se retrag din Piață, ca și majoritatea bucureș-

Foto nr. 29 – Piața plină (foto Mircea Ordean)

tenilor, dezamăgiți de rezultatele alegerilor. Ultimii *desperados* ai luptei anticomuniste, alături de eventualii instigatori plasați în ariergardă, sunt evacuați de poliție în dimineața de 13 iunie. În momentul pătrunderii minerilor în Piața Universității, manifestația era de mult încheiată. În afara unor ținte prestabilite, ca într-o operațiune armată (sediile unor facultăți, ale partidelor istorice, casa lui Ion Rațiu, persoana lui Marian Munteanu etc.), regimentul de mineri (posibil infiltrat de instigatori) nu găsește în Capitală un inamic colectiv pe măsură. Persoanele pe care le vizează și le atacă pe stradă, în cadrul unei operațiuni mai ample, calate în zona Pieței, sunt alese la întâmplare, după aspect (o barbă prea dubioasă a vreunui bărbat, o fustă prea scurtă a vreunei femei). E foarte posibil ca unele dintre aceste victime randomizate să nici nu fi participat la manifestație. A spune că minerii îi vâneau pe bărboși și pe ochelariști pentru că acestea sunt semnalmentele intelectualului e o „mitizare” vecină cu mistificarea. La fel de bine putem prezuma, privind din alt unghi, că lucrătorii subteranelor se răzbunau pe bucurăștenii care huzureau zi-lumină în haine de malagambiști. Lozincile antiintelectuali pot fi interpretate ca reacții împotriva personalului TESA, a funcționarilor oțioși de prin ministere și centrale. Sunt interpretări cu același drept de

existență ca acelea care, impuse fără umbră de dubiu, au forjat o imagine caricaturală („tragicomică“, cf. Stan, 2011: 312) a unui adevărat război de clasă, participând astfel la transmiterea unui mesaj segregaționist, cu efecte încă pe cale de perpetuare.

Foto nr. 30 – Piața plină (foto Mircea Ordean)

Depășește scopul acestui studiu, dar merită menționată, fie și în treacăt, amintirea Danei Fodor despre bătaia sălbatică pe care o ceată de mardeiași în uniforme de mineri i-au aplicat-o unui cuplu de țigani florari, probabil soț și soție, aflat în Piața Universității (respectiv, în arealul lor tradițional dinainte de Golaniadă), și despre maltratarea la care a fost supusă cu precădere femeia, înjurăturile de o parte, țipetele de cealaltă... Dincolo (sau dincoace) de instrumentalizarea propagandistică, putem spune, fără teamă de a greși, că printre victimele mineriadelor s-au numărat și comercianți ambulanți, și muncitori, precum și studenți și intelectuali, și, de asemenea, tineri cu aspect de rockeri, punkiști sau hippioți (indiferent de nivelul de educație).

*Foto nr. 31 – Seara de 25 aprilie 1990
(foto Mircea Ordean)*

LUPTĂ ȘI DISTRAȚIE

Am început cercetarea de față ca o ramură adiacentă unui studiu despre comportamentul de consum al românilor, care m-a purtat înspre domeniul *piețelor/târguri*. M-am întors în timp în Piața Universității, pe calea memoriei colective, cu intenția de a explica o seamă de fapte sociale din cadrul protestelor de acum douăzeci și trei de ani, prin grila unei participări târgoveț-carnavalești. Închei această lucrare în septembrie 2013, în momentul în care Piața Universității este din nou ocupată, de tineri numiți *hipsteri*, care protestează în numele unor cauze ecologice de neînchipuit pentru cândva tinerii numiți *golani*. Raportul dintre Piața de atunci și Piața de acum este mereu prezent în dezbaterea publică. Asemănări, deosebiri, continuitate, tradiție... Se vorbește deja despre o cultură a protestelor, iar căile de cercetare ale acesteia sunt mai mult decât pregătite.⁵⁵

Am convingerea că *piața/târgul*, cu multitudinea dimensiunilor sale, poate constitui o grilă de decodare a fenomenelor culturale care însoțesc protestul și uneori îl înglobează/relaționează⁵⁶ cu acesta. Cred că modelul teoretic al *pieței/târg* poate oferi răspunsuri și explicații la multe nedumeriri, apărute în timp, în raport cu mișcările de protest de la noi.

De ce protestatarii „noștri” nu sunt serioși și gravi? De

55. În afara notabilului articol despre cântecele de protest (Marian-Bălașa, 2012), aș menționa două dintre lucrările școlii antropologice de la Perugia: Koenster & Rossi, 2012, și Koenster & Papa, 2011.

56. Încercare de românizare a termenului englezesc *to embed*.

ce, în loc să vocifereze încruntați și demni, cântă și dansează ca la – hm, da... – *bâlci*? Cum de și-au permis ca, la cel mai mare protest sindical din ultimul deceniu, aproape (toamna lui 2011, Piața Constituției), să-și pună revendicările pe muzica de la *Dansul Pinguinului* (pe care – oroare! – au și comis o foarte reprobabilă horă-trenuleț)?!

Iată, deja, *distincția* gusturilor (Bourdieu, 1979) își face simțită prezența și în cadrul culturii protestului. Repulsia față de *Kitsch*-ul unor manifestații „prea” populare, resimțită acum douăzeci și trei de ani de un Mihai Iacob (în poziție de *trendsetter* fără voie, v. capitolul 13), e azi tot mai răspândită în mediile educate. Dar *Dansul Pinguinului Boc* din 2011 echivalează perfect cu (unele dintre) cântecele golaniilor de atunci: este parodia unui popular cântec de petrecere, așa cum era atunci *Nu plecăm acasă*, și deopotrivă parodia unui *hit* dansant la modă, așa cum era *Lambada golaniilor*. Efuziunea și comuniunea dintre categoriile sociale pe care acestea le-au generat la vremea lor pot fi privite azi ca ecouri ale unei ere naiv fericite.

Dar Piața '90 e privită azi cu detașare superioară chiar de către unii dintre foștii protestatari: tot acel folk... toate acele mătăanii și omelii publice...

Scindarea taberelor de protestatari din ianuarie–februarie 2012 urmează polarizarea Inter–Universitate corespunzătoare celor două etape ale Golaniei (v. capitolul 5): la Inter–TNB, protestatarii „mai simpli” (cum ar spune eufemistic Mircea Ordean), microbiștii, „anteniști” și „oteviști”, gălăgioși și radicali; vizavi, la Fântâna Arhitecturii, protestatarii mai educați, mai *cool*, cu mesaje „deștepte” pe A4-uri și cu ochii în *smartphone*... „altminteri stimabili” (citând din același Mircea Ordean)...

Nici nu știu ce vor – acuză unii. Se poate, dar știu ce nu mai vor! Se duc mai mult ca să se distreze – afirmă alții. Cei tineri o recunosc deschis: m-am simțit bine! Dar asta pentru că pretutindeni, în rest, au început să se simtă al naibii de rău! Nu au un program – constată cei mai pretențioși. Dar există vreun proiect de țară în România? (Mihăilescu, 2013)

De ce nu au protestatarii (mai ales în ultima vreme) lideri? Și, dacă e normal să nu aibă lideri, de ce – cândva, totuși –

au avut? De ce mișcările de tip *occupy* sunt atât de pasive și atât de abulice? De ce protestatarii nu se gândesc decât să critice, nu și să „vină cu” soluții? De ce refuză dialogul (serios, rațional, pe puncte) și îi preferă în schimb fronda „gratuită” și zeflemeaua? Câți dintre „puștiiăștia” înțeleg „rațiunea” (evident, „superioară”) a cauzei lor și câți au venit „doar așa”, ca să se distreze, să socializeze, „să facă bâză”? Și poate întrebarea supremă: „ăștia” nu cumva protestează doar așa, de dragul protestului? Nu critică doar așa, de dragul criticii? (În fond, este ceea ce are în comun un protest colectiv cu o lucrare teoretică, precum cea de față: acela de a critica – de a pune în criză – o realitate. Soluțiile vor veni, eventual, mai târziu, dacă „ne crizăm” cu folos.)

Câte o umbră de neseriozitate și de gratuitate se azvârle la răstimpuri peste mulțimile de oameni care strigă în cor și cred la unison, de multe ori chiar din tabăra celor care le susțin protestul. Dacă e nevoie de faruri pentru a aceste umbre, lucrarea de față se vrea o primă pâlpâire.

BIBLIOGRAFIE

- Bahtin, Mihail (Bakhtine, Mikhaïl), *François Rabelais și cultura populară în Evul Mediu și Renaștere* (trad. S. Recevschi), Univers, București, 1974.
- Bahtin, Mihail, *Esthétique et théorie du roman* (trad. Daria Olivier), Gallimard, Paris, 1978.
- Basso, Keith, „Stalking with Stories: Names, Places, and Moral Narratives among the Western Apache“, în E. Bruner, *Text, Play and Story. Proceedings of the American Ethnological Society*, 1984.
- Bodnár, Judit, „Asamblând piața: transformările sociale ale spațiului public și sfârșitul iluziilor despre economia secundară în Budapesta postsocialistă“ (trad. Puiu Lățea), în Liviu Chelcea și Oana Mateescu (coord.), *Economia informală în România: Piețe, practici sociale și transformări ale statului după 1989*, Paideia, București, 2004.
- Bourdieu, Pierre, *La Distinction. Critique sociale du jugement*, Éditions du Minuit, Paris, 1979.
- Candau, Joël, *Anthropologie de la mémoire*, Armand Colin, Paris, 2005.
- Cesereanu, Ruxandra, „Fenomenul Piața Universității“, în *Revista 22*, București, 12 mai 2003.
- Ciobanu, Rada, „Cronica unui miting neanunțat. Mitingiști de profesie“, în *Azi*, 26 aprilie 1990.
- Crăciun, Magdalena, „Europa: o piață faimoasă în România postsocialistă“, în Vintilă Mihăilescu (coord.), *Etnografii urbane: cotidianul văzut de aproape*, Polirom, București, 2009.

- Cristea, Romulus, „Studentții și Piața Universității“, în *România Liberă*, București, 10 mai 2006.
- Chelcea, Liviu, Cosmin Radu, Livia Constantinescu, „Informalizare și instituționalizare: geografia cumpărării și piețele agricole din două sectoare ale Bucureștiului“, în Liviu Chelcea și Oana Mateescu (coord.), *Economia informală în România: Piețe, practici sociale și transformări ale statului după 1989*, Paideia, București, 2004.
- De La Pradelle, Michèle, *Les vendredis de Carpentras: Faire son marché en Provence ou ailleurs*, Fayard, Paris, 1996.
- De La Pradelle, Michèle, „Société du spectacle et approvisionnement“, în *Les Annales de la recherche urbaine*, Paris, decembrie 1997.
- Dumitrescu, Florin, „Cum de n-am ajuns taliban“, în *B-23-FUN*, 25 ianuarie 2007.
- Dumitrescu, Florin, „Mărțișorul sub presiunea campaniilor media“, în *Dilema Veche*, 29 februarie 2008 (2008 a).
- Dumitrescu, Florin, „De la Moșii de iarnă la Babele de Mărțișor“, în *The One Magazine*, martie 2008 (2008 b).
- Dumitrescu, Florin, „Mărțișorul 2011, între fronturi și lagăre“, în *Dilema Veche*, 17 februarie 2011.
- Ernu, Vasile, *Ultimii eretici ai Imperiului*, Polirom, Iași, 2009.
- Gallino, Luciano, *Sociologia dell'economia e del lavoro*, Utet, Torino, 1989.
- Hann, Chris, Keith Hart, *Antropologia economica. Storia, etnografia, critica* (trad. Edoardo Guzzon), Einaudi, Torino, 2011.
- Koensler, Alexander, Cristina Papa, „Political tourism in the Israeli-Palestinian space“, în *Anthropology Today*, nr. 27, 2011.
- Koensler, Alexander, Amalia Rossi, *Comprendere il dissenso. Etnografia e antropologia dei movimenti sociali*, Morlacchi, Perugia, 2012.
- Malinowski, Bronisław, *Argonauts of the Western Pacific*, Londra, 1922.
- Marian-Bălașa, Marin, „Antropologia muzicală a protestelor politice și arta scandărilor populare“, în Vintilă Mihăilescu și Cătălin Augustin Stoica (coord.), *Iarna vrajbei noastre: Protestele din România, ianuarie–februarie 2012*, Paideia, București, 2012.

- Mauss, Marcel, *Eseu despre dar* (trad. Silvia Lupescu), Polirom, Iași, 1997.
- Mihăilescu, Vintilă, *Antropologie: cinci introduceri*, Polirom, București, 2009.
- Mihăilescu, Vintilă, „Profetul, aurul și românii“, în *Dilema Veche*, 13 septembrie 2013.
- Obalk, Hector, Alain Soral, *Les Mouvements de mode expliqués aux parents*, Robert Laffont, Paris, 1984.
- Polanyi, Karl, *The Great Transformation*, Beacon Press, Boston, 1944.
- Polanyi, Karl, Conrad Arensberg (coord.), *Trade Markets in the Early Empires*, Free Press, New York, 1957.
- Polanyi, Karl, *Primitive, Archaic and Modern Economics*, Beacon Press, Boston, 1968.
- Polanyi, Karl, *La libertà in una società complessa* (trad. Alfredo Salsano), Bollati Boringhieri, Torino, 1987.
- Raulin, Anne, *Anthropologie urbaine*, Armand Colin, Paris, 2007.
- Rogozanu, Costi, „P.U. a învins“, 15 iulie 2011, pe www.criticatac.ro.
- Stan, Sabina, „Piața Universității: cealaltă poveste“, în Vintilă Mihăilescu și Cătălin Augustin Stoica (coord.), *Iarna vrajbei noastre: Protestele din România, ianuarie–februarie 2012*, Paideia, București, 2012.

